

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

Katedra genderových studií

Bc. Pavel Dvořáček

**Strategie harmonizace pracovního a
rodinného života vysokoškolsky vzdělaných
žen v počátcích jejich kariéry**

Diplomová práce

Vedoucí práce: doc. PhDr. Zuzana Kiczková, Ph.D.

Praha 2016

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracoval samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze dne 19. června 2016

.....
Bc. Pavel Dvořáček

Poděkování

Na tomto místě bych rád poděkoval své babičce a partnerce, bez nichž bych tento obor nestudoval a bez nichž by tato práce nevznikla. Zároveň chci poděkovat i Katedře genderových studií, která mi pomohla uvědomit si nikoliv to, co pro mě tyto dvě ženy znamenají, ale to, co pro mne udělaly.

OBSAH

ABSTRAKT.....	6
1 ÚVOD.....	8
2 TEORETICKÁ ČÁST	10
2.1 VZNIK MĚŠŤANSKÉHO TYPU RODINY	10
2.1.1 <i>Osvícenectví</i>	10
2.1.2 <i>Tradiční „velká domácnost“</i>	11
2.1.3 <i>Měšťanská rodina</i>	12
2.1.4 <i>Měšťanský model a práva žen</i>	14
2.2 NÁRODNÍ OBROZENÍ A PRVNÍ REPUBLIKA	16
2.3 ROLE ŽENY V REÁLNÉM SOCIALISMU	18
2.4 ROLE ŽENY V POLISTOPADOVÉM OBDOBÍ	22
3 EMPIRICKÁ ČÁST	24
3.1 CÍL PROJEKTU	24
3.2 KOMUNIKAČNÍ PARTNERKY.....	25
3.3 PŘÍPRAVA A REALIZACE ROZHOVORŮ.....	28
3.4 ANALÝZA: VŠEOBECNÉ ZÁSADY	29
3.5 TEORIE MOCI	29
3.6 INTERPRETACE ROZHOVORŮ	34
3.6.1 <i>Štěpánka</i>	34
3.6.1.1 Biogram	34
3.6.1.2 Abstrakt	35
3.6.1.3 Analýza.....	36
3.6.1.4 Závěr.....	41
3.6.1.5 Mapa.....	43
3.6.2 <i>Natálie</i>	44
3.6.2.1 Biogram	44
3.6.2.2 Abstrakt	45
3.6.2.3 Analýza.....	45
3.6.2.4 Závěr.....	48
3.6.2.5 Mapa.....	48

3.6.3	<i>Aneta</i>	49
3.6.3.1	Biogram	49
3.6.3.2	Abstrakt	50
3.6.3.3	Analýza	50
3.6.3.4	Závěr	54
3.6.3.5	Mapa	55
3.6.4	<i>Diana</i>	56
3.6.4.1	Biogram	56
3.6.4.2	Abstrakt	56
3.6.4.3	Analýza	57
3.6.4.4	Závěr	58
3.6.4.5	Mapa	59
3.6.5	<i>Zuzana</i>	60
3.6.5.1	Biogram	60
3.6.5.2	Abstrakt	60
3.6.5.3	Analýza	61
3.6.5.4	Závěr	65
3.6.5.5	Mapa	66
3.7	SHRNUTÍ ANALÝZY	67
4	ZÁVĚR	73
5	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	78
6	SEZNAM ZKRATEK	84

Abstrakt

Téma své diplomové práce harmonizace pracovního a rodinného života vysokoškolsky vzdělaných žen v počátcích jejich kariéry a současně v době, kdy pečovaly o malé děti ve věku do pěti let, jsem si vybral pro jeho aktuálnost, ale i proto, že se mě bezprostředně týká.

Analýzu svého kvalitativního feministického výzkumu jsem založil na teorii moci, tak jak o ní pojednává Foucault a Butler. Zajímaly mě původní rodiny mých komunikačních partnerek, s kterými jsem vedl rozhovory. Rodiny, v nichž ony vyrůstaly a v nichž získávaly své socializační návyky. V rámci tohoto socializačního procesu pak to, jakým působením moci byly v těchto rodinách vystaveny při uplatňování zažitých genderových stereotypů založených na patriarchálním uspořádání naší společnosti a zvýhodnění jednoho pohlaví nad druhým.

Dále se pak předmětem mého zkoumání staly současné rodiny a mocenské vztahy, v rámci kterých se odehrává proces harmonizace pracovního a rodinného života mých komunikačních partnerek v soukromém a veřejném prostoru, a to, jak se v nich projevují socializační návyky získané v dětství.

Důležité pro mé rozhovory a můj feministický výzkum bylo přistupovat ke komunikačním partnerkám jako k subjektům, a tak upřednostnit mezi mnou coby tazatelem a komunikační partnerkou subjekt-subjektový vztah před běžně aplikovaným vztahem objekt-subjektovým.

Využitím přímých výpovědí komunikačních partnerek jsem se pak pokusil o maximální autentičnost, protože jsem, tak jak o tom hovoří Kiczková, nechtěl dělat rekonstrukci toho, co a jak to tehdy bylo, ale chtěl jsem se dozvědět, co a jak samy komunikační partnerky říkají, že tehdy bylo. Chtěl jsem se skrze jejich přímá vyprávění – a jen skrze ně – dozvědět, co prožily či prožívají.

Klíčová slova

rodina, vzdělání, moc, gender, sociální vazby, manžel, kdo jsem, seberealizace, dvojí břemeno, harmonizace práce, harmonizace rodiny, soukromá a veřejná sféra

Abstract

This thesis focuses on harmonisation of work and family life of female university graduates at beginning of their careers and at the time when they were taking care of babies up to five years of age. I have chosen this topic not only because it is rather an actual topic but also because I'm personally attached to it.

My feminist research analysis is based on the theory of power and knowledge as is it described by Foucault and Butler. I was interested in original families of my communication partners where they grew up and where they adopted their social habits and behaviour. In the light of this social process, I have analysed what powers they had to face in their original families in terms of usage of gender stereotypes based on patriarchal layout of our society and preferential existence of one gender over the other.

I have also focused on current families of my communication partners and on power relationships on the basis of which the process of harmonisation of professional and family life of my communication partners takes place, both in their private and public space. I have also analysed how social habits and behaviour gained during their childhood are implemented.

It was very important for the interviews and for my feminist research to approach my communication partners as subjects, and thus to prefer the subject-to-subject relationship to the typically applied object-to-subject relationship between me (as the researcher) and my communication partners.

I have tried to maximise effect of answers provided by my communication partners by usage of direct transcriptions of the interviews. My aim was to maximise the authenticity of the interviews because as Kiczkova says the objective is not to do the reconstruction of what happened and how it happened but we would like to know what and how happened according to our communication partners. I wanted to find out by means of their direct narration – and only by means of such direct narration – what they have experienced.

Keywords

family, education, power, gender, social links, husband, who am I, self-realisation, double work load, work harmonisation, family harmonisation, private and public sphere

1 ÚVOD

Téma své diplomové práce jsem si vybral pro jeho aktuálnost. V dnešní době dochází k prodlužování doby studia žen a poté i jejich upřednostnění započetí kariéry a s tím spojené odložení mateřství na pozdější dobu¹ (Kleňhová, 2015). U mnohých žen krátce po započetí kariéry přichází první mateřství. Vzhledem k posunutí věku prvorodiček zároveň ale vyvstává i otázka doby případného dalšího mateřství a s tím spojená nutnost řešit pokračování započaté kariéry.

Tyto ženy pak musí volit svoje *strategie harmonizace pracovního a rodinného života v počátcích jejich kariéry*, a to v době, kdy zároveň pečují o malé děti. Toto téma je mi velice blízké, neboť jsem sám součástí této strategie ze strany mé partnerky, s kterou společně vychováváme dvě malé děti. Také většina našich rodinných známých v současné době řeší harmonizaci rodinného a pracovního života.

Při volbě svých strategií se ženy vzhledem k tomu, že pečují o malé děti, musí domluvit nejen se svými partnery a případně širší rodinou v rámci soukromého prostoru, ale i v rámci veřejného prostoru se svými zaměstnavateli na harmonizaci svého pracovního a rodinného života.

Ve své diplomové práci se zaměřuji na to, jaké mocenské aspekty hrají důležitou roli v rámci tohoto vyjednávání a jak se v nich odráží genderové nerovnosti založené na patriarchálním uspořádání naší společnosti zvýhodňující jedno pohlaví nad druhým (Renzetti, Curran, 2003).

V teoretické části pojednávám o vývoji různých modelů rodiny od velké až po dnešní nukleární. V tomto historickém přehledu vývoje rodiny sleduji, jak se postupně měnilo postavení žen, a to jak v soukromé, tak ve veřejné sféře.

¹ Český statistický úřad: Současní muži vstupují do prvního manželství o téměř osm let později a ženy o sedm let později, než tomu bylo v roce 1989. Zároveň se zvyšuje i průměrný věk matek při narození prvního dítěte. Jedním z významných faktorů ovlivňujících tuto skutečnost jsou právě širší možnosti vzdělávání. Prodlužuje se délka studia mladých lidí, zejména žen, které v daleko větší míře než v předrevolučním období studují na vysoké či vyšší odborné škole. Ženy často upřednostňují ukončení studia a pracovní kariéru před mateřstvím, které odkládají do pozdějšího věku. To potvrzují i statistická data – v letech 2001–2012 došlo k prodloužení očekávané délky vzdělávání mladých lidí o 2,5 roku. U žen jde dokonce o nárůst o 3,1 roku. Dá se tedy předpokládat, že ženy stráví studiem v průměru téměř 19 let. (Kleňhová, 2015)

Nukleární rodina jako „základní model“ rodiny v západní společnosti vznikla v 19. století a tento model přetrvává jako většinový až do dnešních dnů. Tuto rodinu tvoří muž, žena a jejich nezaopatřené děti (Renzetti, Curran, 2003). Prvotním úkolem muže v nukleární rodině bylo zabezpečit rodinu po finanční stránce a zastupovat ji ve veřejném prostoru. Ženě pak byla určena role pečovatelky o domácnost a děti v soukromém prostoru (Dudová, 2005). Ve 20. a 21. století se ženy vlivem historických událostí stále více zapojují do pracovní činnosti a působení ve veřejné sféře mimo jim „vyhrazený“ soukromý prostor. Ženy se tak sice dnes podílejí i na finančním zabezpečení rodiny, potýkají se ale s nerovnostmi vyplývajícími z rozdílného postavení na trhu práce. Jedním z těchto znevýhodnění je například různé finanční ohodnocení mužů a žen za stejnou práci (Skálová, 2007). I přes toto postupné zapojování se do veřejného prostoru však ženám i nadále zůstává to, co Kiczková nazývá údělem dvojího břemene (Kiczková, 1997).

V empirické části pak na základě mého feministického kvalitativního výzkumu založeného na polostrukturovaném rozhovoru analyzuji to, jak tuto situaci hodnotí komunikační partnerky našich rozhovorů. Pro svoji analýzu jsem použil teorii moci, tak jak o ní pojednává Foucault, na kterého pak dále navazuje Butler. Důležitými body byla analýza sociálního prostředí, v kterém komunikační partnerky vyrůstaly a které formovalo jejich „vlastní“ já, včetně ambic na jejich studium a kariérní plány. V návaznosti na to pak analyzuji to, jak se komunikačním partnerkám podařilo tyto své kariérní plány uplatnit a sladit v rámci vlastní rodiny v době, kdy zároveň pečovaly o malé děti. Analyzuji to, jak se jim jako svobodným subjektům podařilo vyjednat si s mocí reprezentovanou v rámci soukromého prostoru jejich partnery či širší rodinou a v rámci veřejného prostoru pak zaměstnavateli svůj prostor pro seberealizaci (Foucault, 2003).

Všechny komunikační partnerky jsem si vybral tak, aby v době konání našich rozhovorů toto sladování přímo řešily a podávaly tak autentické výpovědi nezkreslené časem. Důležitým prvkem při mém výzkumu byla vzájemná důvěra mezi mnou a komunikační partnerkou. Všechny znám osobně a ony vědí o tom, jaký obor studují a proč jej studují.

V rámci analýzy jsem pak v maximální možné míře použil autentické výpovědi komunikačních partnerek. Chtěl jsem se vyhnout případným zavádějícím interpretacím, abych sám nedomýšlel to, co vypravěčka neřikala, ale já si myslím, že to chtěla, anebo mohla říci (Kiczková, 2006).

2 TEORETICKÁ ČÁST

V teoretické části své diplomové práce se zaměřuji na historický kontext utváření současného typu nukleární rodiny v rámci evropského kulturního prostředí a na to, jaké role jsou pak ženám a mužům v soukromé a veřejné sféře v rámci tohoto uspořádání přisuzovány. Svoji práci začínám obdobím osvícenectví, tedy obdobím vzniku a formování nukleární rodiny. Další část je zaměřena na vývoj rodiny a práva žen od dob národního obrození až po současnost. Detailně se zabírám postavením žen v rámci socialistického Československa, neboť v tomto specifickém prostředí prožili větší část svého života rodiče komunikačních partnerek, s kterými jsem vedl rozhovory. Také ony se do tohoto prostředí, v kterém získávaly základní socializační návyky a které je formovalo, narodily a po určitou část svého života v něm žily. Závěrečná část je věnována vývoji role ženy v polistopadovém období.

2.1 Vznik měšťanského typu rodiny

2.1.1 Osvícenectví

Počátkem 18. století se v Evropě začíná šířit nový myšlenkový směr, který navazuje na evropskou renesanci a reformaci. Tento směr nazvaný osvícenectví s sebou přináší snahy osvobodit ducha člověka a umožnit mu svobodně a kriticky zkoumat a uvažovat o sobě samém a o věcech, které ho obklopují. Osvícenectví podrobuje tomuto svobodnému a kritickému pohledu nejen věci světské, ale i duchovní, a ptá se po smyslu jejich bytí. Zatímco osvícenecké ideály hlásaly svobodu myšlení a stejná práva pro každého člověka, ve feudální společnosti existovaly předem dané společenské vrstvy, do kterých člověk patřil již od svého narození (Havelková, 2004). Změnit toto dědičné postavení bylo prakticky nemožné. Osvícenectví toto stavovské rozdělení a s ním související dědičná privilegia, která příslušníkům určitých skupin přinášela, kritizovalo a chtělo tyto výsady zrušit.

Jednou ze stěžejních událostí konce 18. století a vrcholícího osvícenectví je Velká francouzská revoluce, která předznamenává konec evropského feudálního systému. V roce 1789 je ve Francii vyhlášeno Ústavodárné národní shromáždění, které vydává i Deklaraci

práv člověka a občana. První bod této deklarace uvádí, že „*lidé se rodí a zůstávají svobodní a rovnoprávní*“ (Deklarace práv lidských a občanských, 1789). Nastávající nová epocha byla tedy postavena na velkých ideálech. Tak jak uvádí Havelková, „*ale realizovala je jen po mužské linii*“ (Havelková, 2004:174).

V návaznosti na změny související s osvícenectvím a nástupem průmyslové revoluce se mění i občanská společnost. Dochází k rozvoji měst a vzniku měšťanského obyvatelstva. Ve městech vzniká také nový model rodiny nazývaný měšťanská rodina.

2.1.2 Tradiční „velká domácnost“

Do konce 18. století, ale ještě i první čtvrtinu 19. století žije téměř 75 % obyvatelstva Spolku německých států na venkově a jen necelá třetina ve městech. Venkovské obyvatelstvo se tehdy dělilo podle vlastnických poměrů k půdě na ty, co půdu vlastnili, a na ty, kteří ji nevlastnili. Vlastníci půdy, ať už sedláci či drobní hospodáři, tvořili přibližně 60 % obyvatelstva. Zbýlých 40 % se skládalo z námezdní síly a řemeslníků. Tato venkovská společnost byla založena na selských tradičních hodnotách, ke kterým patřil i model „velké domácnosti“ (Frevert)².

Jedním z aspektů „velké domácnosti“ byla společná práce ženy a muže za účelem ekonomického zabezpečení domácnosti. Oba dva – jak žena, tak muž – pracovali společně na svém hospodářství s jasně vymezenými úkoly. Hospodář měl na starosti polní a lesní práce, výchovu dospívajících synů, kteří mu s prací pomáhali, a staral se též o čeledíny. Hospodyně se starala o práce spojené s domácností včetně péče o domácí zvířata. Dále měla hospodyně na starosti výchovu malých dětí, dospívajících dcer a ženskou čeleď. V rámci dělby pracovních práv a povinností byla dána určitá rovnoprávnost. Selka měla svoji autonomii, svoji ekonomickou část domácnosti, o kterou pečovala. Sedlák měl na starosti svoji část hospodářství. V konečném důsledku to byl ale sedlák, komu náleželo poslední slovo a kdo byl na vrcholu rodinné hierarchie. „*Hospodářova nadvláda nad jeho ženou se zakládá na jeho roli ,ochránce a živitele*“ cituje Frevert z Krüinitzovy Encyklopedie z roku 1788 (Frevert).

Také ostatní členové venkovské společnosti, jako drobní rolníci a řemeslníci se svými učedníky a tovaryši, udržovali model velké selské rodiny. I v těchto rodinách byla

² Zdroj: Frevert, Ute: Lidská práva a povinnosti žen na konci 18. století: Měšťanský projekt. Studijní text k přednáškám Feministické teorie (PhDr. Hana Havelková, Ph.D.).

zachovávána genderová dělba práce. Postavení ženy bylo ale mnohdy kvůli tvrdým ekonomickým podmínkám, ve kterých členové chudších rodin žili, ještě více na úrovni muže než u sedláků. „*Důsledkem splynutí ekonomických rolí v podružných vrstvách bylo oslabení mužské panské pozice, které se projevovalo zejména přiblížením způsobu sociálního chování*“ (Frevert).

Výchova dětí se ve velké selské rodině odehrávala v rámci pracovních povinností dětí. Jejím hlavním cílem bylo postupné osvojení si potřebných dovedností kolem rodinného hospodářství, kterých mohly využít v dospělém věku při správě svých vlastních domácností. Jiné dovednosti či nadání nebyly u dětí podporovány. Povinná školní docházka byla v začátcích, a pokud byla v jednotlivých zemích postupně zaváděna, platilo zde mnoho výjimek, například osvobození od docházky během žní. Dětem se nedostávalo potřebného všeobecného vzdělání, a tak dochází k určitému zacyklení a přetrvávání tradic. Tyto skutečnosti měly jistě za následek udržení selského modelu velké rodiny na venkově téměř během celého 19. století, zatímco ve městech se naproti tomu rozvíjel v rámci osvícenectví nový druh vzdělanosti (Frevert).

Šlechtická rodina, která reprezentovala vládnoucí vrstvu obyvatelstva, byla tvořena modelem otevřeného domu (Habermas, 2000). Ten představoval manželský pár, který žil většinou oddělený soukromý život a pouze navenek reprezentoval rodinu. Muž a žena měli každý svou část „domu“ (rodinného sídla). Péče o děti byla svěřena kojným, chůvám a později vychovatelům. Finanční zabezpečení poskytovala rodině stavovská dědická práva. Rozhodovací pravomoc v otázkách majetku a dětí náležela muži.

2.1.3 Měšťanská rodina

S rozvojem měst vzniká i nová měšťanská společnost. Tato společnost je tvořena podnikateli, obchodníky, profesory, učiteli, lékaři, úředníky a dalšími (Frevert). Všichni tito lidé se postupně pod vlivem osvíceneckých ideálů, nástupem průmyslové revoluce a dalšími společenskými změnami vymaňují z tradičního stavovského uspořádání společnosti, kde platilo, že se člověk narodil do určité společenské vrstvy a tím „získal“ prakticky neměnná práva a povinnosti související s příslušností k dané vrstvě (Havelková, 2004). Nově vznikající společnost byla formována ideály osvícenectví o svobodě, humanismu a rovných právech pro každého občana bez rozdílu.

U městského obyvatelstva se mění dělba práce na tu, jež finančně zabezpečuje rodinu, a na práci spojenou s chodem domácnosti. Manželé již nepracují „společně“ s cílem zabezpečit hmotnou nezávislost rodiny. Jejich role jsou nyní striktně odděleny. Ekonomická zodpovědnost za rodinu se posouvá směrem k muži a péče o děti a o domácnost směrem k ženě (Kiczková, 2011). Muž tak maximalizuje svůj zisk v rámci tohoto nového sociálního řádu. Jak uvádí Kiczková, *„muž ztělesňuje nový typ svobodného a odloučeného individua, které vládne nad sebou samým, žena pak se nadále chápe jako bytost přirozeně závislá, žijící pro druhé a pevně začleněná do rodiny“* (Kiczková, 2011:14).

Takto se mění po staletí udržované rodinné struktury i hierarchie moci uvnitř rodiny. V rámci měšťanské společnosti vzniká nový typ rodiny, která je v protikladu k tradičním typům rodin venkovské společnosti, tzv. model „široké rodiny“, a šlechtických rodin, tzv. model „otevřeného domu“ (Habermas, 2000). Na základě tohoto společenského vývoje vzniká to, co Habermas nazývá „patriarchální nukleární rodina“. *„Ta, jak známo, je výsledkem proměn rodinných struktur, které si razí cestu spolu s kapitalistickým revolučním převratem, a upevňuje se jako typ, jenž je v měšťanských vrstvách dominantní“* (Habermas, 2000:109). Tento nový model měšťanské rodiny je tvořen pouze ženou, mužem a dětmi. Čeledí, tovaryšové, učedníci a všichni tito další členové „velké domácnosti“ byli z nového modelu měšťanské rodiny vyloučeni (Frevert).

Nemění se však pouze struktura měšťanské domácnosti ve smyslu uspořádání rodiny a práv a povinností jejích členů. Nový model rodiny s sebou přináší i změny v architektonickém uspořádání domu a jeho primárních funkcích. Prostory měšťanského domu se dělí na soukromé a veřejné. Jednotliví členové rodiny mají své pokoje, které slouží k osobnímu intimnímu užívání. Do těchto prostor již nemají ostatní přístup. Tyto pokoje jsou přístupné z úzkých vnitřních chodeb domu. V měšťanském domě vzniká salón, který slouží jako místo pro setkávání rodiny s veřejností (Habermas, 2000).

Měšťanské obyvatelstvo reprezentuje na konci 18. století jen malé množství obyvatelstva (Frevert uvádí 10 %). Tento nový model měšťanské rodiny a s ním spojené sociální změny se však začaly rozšiřovat rychle i do ostatních vrstev obyvatelstva. Klíčová však byla skutečnost, že tento *„nový společenský model z žen postupně skutečně ‚vytvořil‘ méněcenné bytosti..... v 18. století společnost uznávala, že ženy jsou stejně inteligentní jako muži, v polovině 19. století už na ně bylo pohlíženo jako na méně inteligentní, neschopné se o sebe postarat, pasivní, podřízené“* (Havelková, 2004:173).

2.1.4 Měšťanský model a práva žen

Již od samého počátku formování nové občanské společnosti založené na ideálech osvícenectví však vznikala další velká nerovnost.

Jak uvádí Havelková, „*budoucnost člověka ale byla do značné míry opět předurčena rodem, totiž tím, že se člověk narodil buď jako žena, nebo jako muž*“ (Havelková, 2004:171). Nově nabyté svobody a práva tak platily v praxi převážně pro muže. Člověk byl po svém narození podle biologických znaků zařazen do kategorie muž či žena. Podle příslušnosti k jednomu z těchto rodů byl pak dále vychováván dle daných dobových kulturních a sociálních norem a zároveň mu příslušností k jednomu z těchto rodů byla předurčena práva a povinnosti (Havelková, 2004).

Osvícenecké ideály rovnosti jsou tedy již od samého počátku konfrontovány s novou nerovností, nerovností danou biologickým pohlavím – nerovností genderovou. Tato nová nerovnost, která byla v rozporu s přijatou Deklarací práv člověka a občana vydanou v roce 1789, se stává záhy terčem kritiky. Již od konce 18. století proti ní začali v Evropě vystupovat někteří jednotlivci.

Francouzka Olympe de Gouges (1748–1793) kritizuje muže za to, že si výtěžky Francouzské revoluce přisuzují pro sebe a že v nových zákonech nebyla dána stejná práva jak mužům, tak ženám. „*Společnost, která toto právo nezaručuje a v níž je moc rozdělena podle pohlaví, pak „nemá žádnou ústavu“, neboť velká část národa je vyloučena z jeho sestavování*“ (Gouges, 1983: 106). V roce 1791, čtyři roky po přijetí Deklarace práv člověka a občana, vydává Gouges svoji Deklaraci práv ženy a občanky. Zde se domáhá stejných práv, jako mají muži. „*Muži, jste schopni být spravedliví? (...) Řekněte mi, kdo vám dal to svrchované právo utlačovat jedno pohlaví?*“ píše Gouges a v prvním bodě své deklarace uvádí: „*Žena se rodí svobodná a ve svých právech je rovna muži*“ (Gouges, 1983:104). Nakonec byla Gouges za své názory popravena. V odůvodnění rozsudku smrti bylo také uvedeno, „*že se zpronevěřila své ženské roli*“ (Valderová, 2004:10).

Další z těch, kdo kritizují dominantní postavení mužů a práva, která si pro sebe uzurpují, je Angličanka Mary Wollstonecraft. Ve svém stěžejním díle Obhajoba ženských práv (A Vindication of the Rights of Woman, 1792) se zamýšlí nad nelogičností dobových požadavků na ženy a obhajuje jejich právo na vzdělání a samostatnost. „*Je marné očekávat ctnost od žen, dokud nebudou určitou měrou nezávislé na mužích. Dokud jsou naprosto*

závislé na svých manželech, budou mazané, úzkoprsé a sobecké,“ (Oates-Indruchová, 1998:26).

Nejsou to ale jen ženy, kdo upozorňuje na tuto nerovnost. V roce 1792 vydává německý právník Theodor von Hippel knihu o městském povznesení žen. Apeluje na to, aby měly ženy stejná lidská a občanská práva jako muži. Při své kritice přitom používá stejnou argumentaci, která byla použita osvícenci proti feudálnímu a stavovskému uspořádání. *„Pokud chtěl být občan, bubnující na svá přirozená práva, osvobozen od státního poručnictví, musel na své straně propustit svou ženu z domácí kurately a uznat ji za svéprávnou osobu, která byla vybavena stejnými nezadatelnými lidskými právy, tímž nárokem na svobodu a spravedlnost jako on sám“* (Frevert).

Dalším z mužů, kteří kritizují nové nerovné uspořádání společnosti, je John Stuart Mill, který *„přirovnává situaci žen k situaci otroků a sluhů, tedy k pozici, v níž jen stěží můžeme od člověka očekávat plný rozvoj jeho schopností a rovného charakteru“* (Oates-Indruchová, 1998:29).

Jaká vlastně byla tato nerovnost a na jakých základech byla postavena? Nové uspořádání společnosti a rodiny, jak již bylo řečeno, mělo za následek striktní genderové rozdělení sociálních rolí. Jak píše Kiczková, *„přineslo rigidní stanovení role muže – živitele a ženy – opatrovatelky“* (Kiczková, 2011:14).

Muž přebíral zcela roli ekonomickou. Žena se již nepodílela na finančním zabezpečení rodiny, jak tomu bylo u modelu velké domácnosti na venkově. Byl to muž, na kom nově záleželo celkové finanční zabezpečení rodiny. Jeho práce se odehrávala stále více mimo intimní sféru domova. Muž reprezentoval rodinu i navenek vůči veřejné správě, která byla ale také ovládána a řízena muži (Kiczková, 2011). Muž byl tedy plně zapojen do veřejného života. Aby se mohl dobře připravit na tuto svou roli a své budoucí povolání (obchodníka, úředníka, akademika, lékaře atd.), dostávalo se mu také speciální pozornosti při výchově a vzdělání. Ženě v měšťanské rodině byla přidělena role matky, manželky a hospodyně. Byla to ona, kdo pečoval o domácnost a měl na starosti výchovu dětí. S pomocnými pracemi v měšťanském domě pomáhalo sice služebnictvo, ale to již nebylo součástí rodiny, jako tomu bylo u selského modelu velké domácnosti (Frevert). Před zhruba 200 lety, kdy pod vlivem osvícenectví a Francouzské revoluce vznikalo nové společenské a politické uspořádání Evropy, byla žena vyloučena z veřejného života a oddělena od výdělečné činnosti. Byla nově uzavřena v „intimní“ domácí sféře, a tak byla finančně plně odkázaná na svého muže (Habermas, 2000).

Toto nově vzniklé postavení žen a mužů bylo odůvodňováno univerzálními přírodními zákony. Ženám byly přiřknuty jako „přirozené“ vlastnosti pasivních, poddajných a emocionálních bytostí, kdežto mužům „přirozené“ vlastnosti racionálně uvažujících, silných a aktivních (Bourdieu, 2000).

2.2 Národní obrození a první republika

„Emancipace žen je v českých zemích spojena s národním obrozením a vznikem první republiky v roce 1918. *Výrazným rysem počátků českého feminismu byl jeho patriotický charakter*“ (Knotková – Čapková, 2006).

V druhé polovině 18. století probíhají v Evropě změny vedoucí k přechodu od feudálního systému na novou buržoazní občanskou společnost. V zemích Koruny české, které jsou v té době součástí habsburské monarchie, jsou tyto změny provázány národním obrozením jako snahou o nalezení nové identity českého národa a zrovnoprávnění české řeči. V rámci tohoto boje a hledání „národních vzorů“ dochází ke zviditelňování velkých národních postav, a to nejen mužských, ale i ženských. Jak se uvádí ve zprávě Evropské komise, „*ženská hnutí v tomto regionu byla silně vázána na procesy formování národů a národní osvobození*“ (Blagojević, Havelková, Sretenova, et al., 2003: 20). A tak se přes obraz mýtický, kdy jsou národu ukazovány silné vůdčí ženy (například Libuše), dostáváme i k pomalému uplatňování genderové rovnosti v reálném životě (Knotková – Čapková, 2006). Jak se uvádí ve zprávě Evropské komise, „*současné feministické historické analýzy ukazují, že otázka postavení žen vytvořila argumentaci, kterou národní vůdci ve svých poselstvích vůči západnímu světu užívali účelově. (...) Pozice na okraji patrně důležitost genderu zvýšila. Společenské a kulturní postavení žen se tak stalo prostředkem, který měl demonstrovat rovnost v národě, nebo dokonce jeho převahu vůči Západu*“ (Blagojević, Havelková, Sretenova, et al., 2003: 20). V rámci obrozeneckého hnutí tak vzniká mnoho ženských spolků, které usilují o lepší postavení žen a bojují za jejich lepší vzdělání. Tato vzdělanost je ale primárně myšlena jako pomoc národu při jeho obrozeneckém boji. Například Eliška Krásnohorská tak v roce 1890 po téměř dvou desetiletích snažení dosáhla založení dívčího gymnázia Minerva (Osvaldová, 2004).

Velkého podporovatele ženské otázky se ženskému hnutí dostalo v osobě prvního československého prezidenta T. G. Masaryka, který celý svůj život bojoval za pravdu

a proti všem nepravostem. Jak uvádí Knotková – Čapková, „*Masaryk ostře kritizoval mnohé dobové genderové stereotypy*“ (Knotková – Čapková, 2006). Masaryk se ve svých spisech a projevech zmiňuje o důležité roli žen ve společnosti, ale také o jejich nerovném postavení. Ve své přednášce „*Moderní názor na ženu*“ z roku 1904 Masaryk uvádí: „*Nerovnost mezi mužem a ženou není přirozená, není od přírody, ale vyvinula se historicky; a jak v historii dělalo se mnoho chyb, a chyb často osudných, tak se stala chyba a chyba veliká potlačením ženy.*“ Masaryk nehovoří jen o nerovném ekonomickém postavení žen a mužů, ale dotýká se i samé podstaty chápání odlišnosti ženského a mužského myšlení a uvažování, když říká: „*Žena a muž se od počátku vyvíjejí společně, působili všude a stále působí na sebe vzájemně, a proto ani není možné, aby mravní a vůbec duchovní stav jednoho nebo druhého byl nižší nebo vyšší*“ (Masaryk, 1930:8).

Obrozenecké hnutí v českých zemích druhé poloviny 19. století a počátek 20. století tak přináší ženám celou řadu změn. V rámci národního obrození je podporována ženská vzdělanost, z které má mít prospěch celá společnost. Nejde zde ale o osamostatnění ekonomické, ale spíše o intelektuální podporu národu, kterou ženy realizují jako matky a vychovatelky. Od roku 1869 se ženy například mohly věnovat učitelství. Toto „právo“ bylo však podmíněno tím, že se žena nemohla vdát, aby se mohla věnovat naplno svému „poslání“ (Osvaldová, 2004). Od roku 1897 je dívkám povoleno studium na rakouských vysokých školách. V roce 1912 je českým ženám povolena účast v politických stranách. Božena Viková Kunětická se v roce 1912 stala první poslankyní českého sněmu. Jeho zasedání se však až do roku 1918 nemohla účastnit, neboť nedostala povolení ke vstupu do sněmu (Osvaldová, 2004).

V roce 1918 vzniká Československá republika, která ve svém prohlášení nezávislosti deklaruje rovnost pohlaví: „*Ženy budou postaveny politicky, sociálně a kulturně na roveň mužům.*“ Roku 1920 vzniká první ústava Československé republiky, kde je v § 106 preambule o tom, že „*výsady pohlaví, rodu a povolání se neuznávají*“ (Havelková, 2009:187). V roce 1920 také získávají československé ženy jako jedny z prvních na světě volební právo. Všechny tyto změny měly zajisté pozitivní vliv na odstraňování nerovností mezi pohlavími a znamenaly i velmi pozvolné uplatňování žen na odborných pozicích v rámci pracovního trhu. Nicméně ústavní deklarace nebyly plně reflektovány v navazujících zákonných normách. Nová Československá republika totiž převzala celou řadu zákonů z rakouského občanského zákoníku. Rodinné právo tak

například nadále ustanovuje pro muže veškerá práva jako „hlavě rodiny“ a manželka je mu povinna poslušností. Otec má též „otcovské právo“, které mu dává privilegované postavení v rozhodování o dětech (Havelková, 2009). Poslankyně a ženské spolky pak další léta bojují za odstranění těchto nerovností. Změny, které vznikají ve společnosti na poli odstraňování genderových nerovností a možnosti žen uplatnit se ve veřejné sféře a na pracovním trhu, jsou velice pomalé a ukazují, jak nerad se patriarchát vzdává svých po staletí budovaných výsad. Další velké změny v rámci rovnosti pohlaví v přístupu ke vzdělání a uplatnění na pracovním trhu s sebou pak přináší další světová válka a po ní následující změna československého demokratického režimu na režim totalitní.

2.3 Role ženy v reálném socialismu

V roce 1948 nastal v Československu zásadní zlom ve směřování celé společnosti. K moci se dostala Komunistická strana. Bylo odstraněno demokratické zřízení a nastolen totalitní systém založený na ideologii marxismu-leninismu. Tato změna přerušila krátké poválečné období svobody a další možnosti kontinuity ženského hnutí formujícího se v naší zemi již od dob národního obrození. *„Oficiální komunistický diskurz po roce 1948 už vnímá veškeré ne-marxistické feminismy jako buržoazní hnutí a v podstatě si přivlastnil mnohá opatření ve prospěch ženské rovnoprávnosti, jež byla výsledkem snah předcházejících“* (Knotková – Čapková, 2006).

Abychom pochopili, jaký byl postoj vládnoucí Komunistické strany k ženské otázce, je potřeba ho zařadit do historického kontextu. Marx se na rozdíl od Engelse ženskou otázkou nezabýval. Marx analyzuje společnost a nerovnosti, které v ní jsou, na základě tříd. Nerovnosti mezi pohlavími považoval Marx za přírodní a nikoliv společenské, tím pádem za dané (Havelková, 2009). Rozdílný pohled na ženu měl však Engels, který již v roce 1884 ve své knize „Původ rodiny“ upozorňuje na nerovné postavení žen v rámci rodiny a společnosti a přirovnává toto postavení k otroctví. Přichází také s návrhy na odstranění tohoto bezpráví. Například podle Engelse měla být *„kolektivizována práce v domácnosti a péče o dítě, což by ženám následně umožnilo pracovat mimo domov a získat ekonomickou nezávislost“* (Havelková 2009:181). Jeho vize o rovném postavení žen a mužů před zákonem nebyly nijak nové. Vždyť o tom samém psali již o sto let dříve

například Olympe de Gouges či Theodor von Hippel³. Nová byla Engelsova vize o převzetí domácích „ženských“ prací společností.

V samotném socialistickém hnutí dochází v souvislosti s právy žen a jejich postavením ve společnosti k postupným názorovým změnám. V první polovině 19. století byla v rámci První internacionály diskutována možnost úplného zákazu práce žen. Důvodem byla jejich možná konkurence mužské pracovní síle na trhu práce. Tyto názory se ale postupně mění a „Pozice k ženám“ Třetí internacionály (Kominterny) z roku 1924 dobře ilustruje cíle, o které se pak snažily i socialistické společnosti 20. století: *„Kompletní rovnost mezi muži a ženami v právech i společenském životě: radikální reforma rodinného a sňatečního práva, uznání mateřství jako společenské funkce, ochrana matek a dětí. Vytvoření společné péče a výchova kojenců a dětí (jesle, školky, dětské domovy atd.). Založení institucí, které postupně odlehčí břímě dřiny v domácnosti (veřejné vývařovny, prádelny), a systematický boj proti ideologii a tradici poddanství žen“* (Havelková 2009:182).

Důležitý vliv na vývoj po roce 1948 měla i druhá světová válka. Během ní byly totiž ženy nuceny zapojit se do válečného průmyslu, kde často pracovaly na místech, která byla do té doby vyhrazena mužům.

Od roku 1948 do roku 1989 nastává čtyřicetileté období, které je ve zprávě Evropské komise nazýváno „modernizací bez osvobození“ (Blagojević, Havelkova, Sretenova, et al., 2003). Nový komunistický režim drasticky omezil základní demokratické svobody, na jejichž základech bylo budováno Československo po roce 1918 a které se počaly opět obnovovat po konci nacistické okupace v roce 1945. Lidem bylo odepřeno právo na vyjádření svobodného názoru a vše bylo centrálně řízeno a kontrolováno vládnoucí komunistickou stranou. Jedním z cílů strany byla i proklamace a pokus uplatňovat rovnost mužů a žen, včetně jejich stejného zapojení do pracovního procesu. Na to pak navazující vytvoření podmínek pro výchovu dětí v době, kdy ženy a muži plnili své pracovní povinnosti. Stát buduje a provozuje systém předškolních zařízení, ve kterých jsou děti vychovávány již od útlého dětství (Šmausová, 2006). Padesátá a šedesátá léta 20. století tak znamenají masivní vstup žen do zaměstnání a tato velká zaměstnanost žen v produktivním věku přetrvává až do roku 1989. Je ale třeba říci, že práce žen byla povinností a nikoliv svobodnou volbou. Ženy tak plní roli druhého živitele rodiny

³ viz kapitola: Měšťanský model a práva žen

(Blagojević, Havelkova, Sretenova, et al., 2003). Na základě této povinné práce ve veřejném sektoru ale vznikají ženám povinnosti dvě. V rámci soukromého sektoru je ještě očekávala povinnost tradiční rodinné role (Knotková – Čapková, 2006).

S tím, jak se ženy uplatňují na trhu práce, roste i jejich kvalifikace. Koedukovaný povinný systém státního bezplatného školství umožňuje teoreticky „neomezené“ vzdělávací možnosti jak pro dívky, tak pro chlapce. Ženy se uplatňují v různých oborech a roste jejich společenská prestiž. *„Z rapidního nárůstu podílu ekonomicky aktivních žen vyplynulo, že se ženy stávaly více ekonomicky i sociálně a psychologicky nezávislými na mužích, v podstatě schopnými uživit samy sebe i svoji rodinu“* (Vodochodský 2007:13).

Tato „modernizace“ v rámci centrálně řízených opatření, přinesla ženám v socialistickém Československu v relativně krátkém období částečně něco, o čem diskutovaly a o co bojovaly západní feministky druhé vlny v 60. a 70. letech 20. století (Blagojević, Havelkova, Sretenova, et al., 2003).

Je ale zapotřebí zdůraznit, že rovnoprávnost ve vzdělání a možnosti práce byla jen zdánlivá. I když se podíl ve vzdělání mezi muži a ženami postupně vyrovnával a státní moc deklarovala rovnoprávnost mezi pohlavími, realita byla odlišná. Statistiky z počátku 60. let ukazují, že ženy byly zastoupeny ve vedoucích pozicích pouze 4,8 % a pouze 1,6 % žen bylo na ředitelském místě. V roce 1987 se tato statistika příliš nezměnila a na vedoucích pozicích byly ženy zastoupeny pouze 5 % (Šiklová, 2009). V ekonomické rovině nalézáme další rozdíly mezi deklarovanou rovností a realitou. Průměrná mzda žen v socialistickém Československu dosahovala jen asi 67 % hrubé mzdy mužů (Vodochodský, 2007). Šiklová říká, že z této nerovnosti se vyvinul určitý stereotypní společenský vzorec, podle kterého ženy sice dosáhly jisté ekonomické nezávislosti, byl to ale muž, kdo byl chápán jako hlavní živitel rodiny (Vodochodský, 2007). Na druhou stranu systém téměř rovnostářského odměňování a jeho minimální výše zapříčinila to, že *„role ženy jako druhého živitele byla v naprosté většině rodin ekonomickou nezbytností“* (Blagojević, Havelkova, Sretenova, et al., 2003). Také se téměř automaticky počítalo, že v případě nemoci dítěte to bude žena, kdo zůstane s dítětem doma. Společně s těmito ekonomickými ale i společenskými změnami dochází i k dalšímu sociálnímu jevu, a to rozvodovosti. Zatímco v roce 1960 se rozvádělo jen asi 14,5 % manželství, v roce 1970 to

již bylo skoro 20 % a v roce 1985 pak již téměř jedna třetina manželství (32 %) končila rozvodem (Šiklová, 2009).⁴

V rámci veřejného statusu (vzdělání a práce) tak můžeme mluvit o jisté „modernizaci“, kterou ženám totalitní režim a jeho ideologie přinesly. Tato modernizace byla ale vykoupena ztrátou osobní svobody (Blagojević, Havelkova, Sretenova, et al., 2003). Modernizace s sebou také přináší fenomén „dvojího břemene“ (Vodochodský, 2007:14). Ženy totiž musely zvládat nejen svoje každodenní pracovní povinnosti, ale po práci je čekala i druhá „směna“ doma. Domácí práce však požívala velice nízký status a byla považována za typicky ženskou (Kiczková, 2011). K podceňování náročnosti těchto prací dochází také pod vlivem určité představy o jejím usnadnění vlivem technického pokroku. Jako příklad lze uvést zavedení elektřiny do domácností a s tím spojené používání vynálezů, které měly ženám „pomáhat“. Dále pak vlivem zavádění nových služeb obyvatelstvu, jako například závodní a školní stravování.

V rámci celkového vývoje společnosti v socialistickém Československu také dochází k tomu, co Havelková nazývá „nadfeministický syndrom“ (Vodochodský, 2003: 11). Jelikož se společnost nachází pod tlakem totalitního moci, vyvíjí se postoje k některým otázkám odlišně než v západních zemích. Problémy spojené s genderovou otázkou jsou vnímány až jako druhotné ve srovnání s problémy spojenými s lidskými právy, nesvobodou a útlakem ze strany vládnoucí moci. A tak jako reakce na tyto nesvobody vzniká jakýsi druh solidarity mezi muži a ženami. Veřejná sféra je vnímána jako území nesvobody, kde člověk může vykonávat pouze uložené úkoly bez možnosti vyjádření vlastního názoru. Soukromá sféra rodiny se tak stává jakousi pomyslnou „oázou“ svobody. V tomto prostředí je možno vést pomyslný dialog. Toto prostředí ale také slouží jako jakési útočiště mužů z frustrace způsobené nemožností realizace se ve veřejné sféře. Ženám tak zůstává jejich „druhá směna“, nutnost pochopení jejich frustrovaných mužů, role matek a manželek. Muži se v rámci své léčby z frustrace způsobené veřejnou sférou stávají těmi, které Vodochodský nazývá „velkými dětmi“ (Vodochodský, 2003).

⁴ V roce 2010 bylo zaznamenáno 50 % manželství končících rozvodem. (Zdroj: ČSÚ)

2.4 Role ženy v polistopadovém období

„Z hlediska vývoje hnutí žen, feminismu, genderového přístupu k otázkám sociálním i politickým jsou u nás změny po roce 1989 neuvěřitelně velké“ (Šiklová, 2009). Po roce 1989 prochází naše společnost mnoha zásadními změnami ve všech oblastech soukromé i veřejné sféry.

Wagnerová uvádí, že ale ne vše, co bylo dědictvím minulého režimu, bylo negativní. Jednou z pozitivních věcí tohoto dědictví byl „vysoký standard dosažené rovnosti žen ve společnosti“ (Wagnerová, 2009:18), přičemž uvádí tyto jeho čtyři hlavní rysy:

1. Vysoká kvalifikační a vzdělanostní úroveň žen.
2. Skutečnost, že tělo ženy nebylo veřejným majetkem a žena sexuálním objektem.
3. Integrace žen do světa práce.
4. Samozřejmost ekonomické nezávislosti ženy na muži.

A tak si ženy s sebou do nově utvářené společnosti, i vlivem povinného pracovního zařazení, přináší také vysokou míru zaměstnanosti. Šiklová uvádí, že pracovní zařazení žen před listopadem 1989 činilo až 97,8 % všech praceschopných žen (Šiklová, 2009). Jak ale uvádí Wágnerová, „očekávaný masový návrat žen do domácností se po listopadu 1989 k velkému zklamání řady mužů a politiků nekonal“ (Wagnerová, 2009: 18).

Práce v podmínkách tehdejšího transformujícího se československého státu znamenala sice vysokou zaměstnanost, ale také většinou práci na plný pracovní úvazek a velice nízkou flexibilitu pracovní doby. Jak je patrné z výsledků projektu o souvislostech proměn pracovního trhu, který mezi lety 2005 až 2008 prováděla Dudová, přetrvává sice tato situace v určité míře i nadále, současná doba však s sebou přináší u mnohých profesí i „velký tlak na časovou intenzitu práce spojenou s dlouhodobou celodenní nepřítomností v domově či zvyšující se stresovost. (...) Negativní flexibilita práce pak nutí zaměstnance přizpůsobovat se takřka ‚na poslední chvíli‘ požadavkům práce a zaměstnavatele“ (Dudová, 2008).

Jednou z oblastí, kterých se ale probíhající celospolečenské změny nedotkly, je „dvojitá“ práce žen. „Velká většina žen je tak i nadále konfrontována s ‚dvojitým břemenem‘, nutností práce jak ve veřejné sféře (zaměstnání), tak soukromé sféře (domácnosti) (Kiczková, 1997: 190).

S tím že „hlavní“ pracovní doba, která platila pro velkou část pracujících v předlistopadovém Československu tj. od 6:00 – do 14:30 již není v dnešní době standardním modelem, mizí i ono odpoledne a podvečer na „domácí práce“ a „péče o děti“. Ženy tedy musí při formulování svých strategií na harmonizaci rodinného a pracovního života brát v potaz i tyto změny.

Transformace ekonomiky s sebou přináší i mnoho dalších změn. V předlistopadovém Československu existovala centrálně plánovaná ekonomika. Většina obyvatelstva měla přibližně stejnou životní úroveň. Ceny za základní potraviny, služby, energie a bydlení byly nízké. Existovala široká síť předškolních zařízení, kterou mohli pracující rodiče využívat. S transformovanou, tržně řízenou ekonomikou se mnohé z těchto sociálních výhod vytrácejí. Sociální rovnost a stejná životní úroveň obyvatelstva se postupně proměňuje. Na rodiče a děti začíná mít stále větší dopad ekonomická situace rodiny. Zákonná povinnost žen na povinné pracovní zařazení po roce 1989 mizí (Blagojević, Havelkova, Sretenova, et al., 2003). U většiny žen se ale mění na ekonomickou nutnost v rámci finančního zabezpečení rodiny. Ženy tak i nadále plní roli druhého živatele rodiny. Síť státních předškolních zařízení přetrvává, ale vlivem ekonomické migrace obyvatelstva se, zvláště pak ve velkých městech a v místech s novou výstavbou, stává nedostupnou z kapacitních důvodů. Vzniká i síť soukromých předškolních zařízení poskytujících „alternativní“ nebo „nadstandardní“ služby. Tato zařízení je ale nutné hradit z vlastních prostředků rodiny.

Po listopadu 1989 dochází také vlivem ekonomické migrace obyvatelstva k urychlení procesu, který však započal již dříve, a to k procesu postupného rozdělení „zbytku“ rodiny. Jak již bylo uvedeno v předchozích kapitolách, základem současné „patriarchální nukleární rodiny“ je muž, žena a děti (Habermas, 2009). Je ale třeba si uvědomit, že tento model, který se v obecném diskurzu jeví jako „přirozený“, existuje velice krátce a již dnes se vedou diskuze o jeho krizi (Dudová, Vohlídalová, 2005). Tato „nukleární“ rodina žila před listopadem 1989 v místě (obci, městě), kde také často žili rodiče alespoň jednoho z manželů. Existovala jakási „instituce“ hlídající babičky, která mohla pomoci ženám - matkám při harmonizaci pracovního a rodinného života. Tato instituce dnes z důvodů vyšší migrace obyvatelstva a změn spojených s „aktivním stářím“ postupně mizí. Ženy jsou tak nuceny při formulování svých strategií řešit dva protichůdné požadavky vycházející na jedné straně z požadavků pracovního trhu na flexibilitu a časovou náročnost a na straně druhé z požadavků na zabezpečení funkčnosti rodiny a domácnosti (Dudová, 2006).

3 EMPIRICKÁ ČÁST

3.1 Cíl projektu

Cílem empirické části mé diplomové práce je zmapování strategií, které si komunikační partnerky zvolily při sladování pracovního a rodinného života v počátcích jejich kariéry, kdy současně pečovaly nejméně o jedno malé dítě. Dále také analyzovat mocenské vztahy, které na jejich rozhodnutí měly vliv. Oslovené komunikační partnerky, které byly ochotné sdílet své zkušenosti, byly samy tvůrkyněmi vyprávěných strategií. Staly se autonomními subjekty, které popisují a hodnotí své konkrétní situace, události a podmínky sladování práce ve veřejné a soukromé sféře.

Ve své práci vycházím z premisy, že „žena vypravěčka není objektem výzkumníkovy zájmu, ale subjektem“ (Kiczková, 2006:20). Záměrem přípravné fáze rozhovoru, jeho realizace i samotné interpretace je přistupovat ke komunikačním partnerkám jako k subjektům, a tak upřednostnit mezi tazatelem a komunikační partnerkou subjekt-subjektový vztah před běžně aplikovaným objekt-subjektovým. Zdůvodnění lze najít v publikaci *Paměť žen* (Kiczková, 2006).

V rámci tohoto subjekt – subjektového přístupu jsem řešil i otázku, jaké oslovení ve své diplomové práci používat. I přes ujištění absolventek katedry bohemistiky, že se jedná o korektní a v rámci diplomových prací používaný výraz, tak oslovení respondentka - respondent podle mého názoru neodráží onu snahu o subjekt – subjektový přístup. Toto oslovení a odkazuje spíše k neosobnímu přístupu výzkumníka založeného na tradičním chápání subjekt – objekt. Po konzultaci s vedoucí své diplomové práce doc. PhDr. Zuzanou Kiczkovou Ph.D. a Mgr. Kateřinou Kolářovou Ph.D. jsem zvolil oslovení „komunikační partnerka / partner“ pro zdůraznění aktivnější role obou subjektů ve výzkumu.

Jedním z cílů projektu bylo získat autentické výpovědi o zvolených strategiích, tedy taková tvrzení, která by o složitých situacích rozhodování vypovídala komplexně a přesvědčivě, bez stereotypních zjednodušení. Předmětem zájmu se dále staly mocenské vztahy, v rámci kterých se proces harmonizace pracovního a rodinného života děje. Neboť ze široké škály činností, které realizujeme v našich životech a které se nejčastěji zmiňují v souvislosti s harmonizací a (ne)spravedlivou rodovou dělbou práce, je péče o domácnost

a péče o malé děti. V této práci téměř výlučnou pozornost soustředujeme na tuto dělbu práce, neboť předmětem mého zájmu je specifický časový úsek, a to počátek profesní kariéry komunikačních partnerek v době, kdy zároveň řeší péči o své malé děti. Zajímá mě, z jakých zkušeností, názorů a postojů při tvorbě svých strategií vycházely, co se jim z vlastních přesvědčení podařilo zrealizovat, ale i to, čeho se popřípadě musely zříci a proč podle nich muselo dojít v některých případech až k rezignaci a vzdání se svého cíle.

3.2 Komunikační partnerky

Výběr komunikačních partnerek byl zvolen tak, aby všechny na počátku své profesní kariéry čelily podobným výzvám. Jejich ústřední výzvou bylo dokázat skloubit práci v zaměstnání a práci v domácnosti.

- Všechny komunikační partnerky dokončily vysokoškolské studium a mají titul Ing. nebo Mgr. Jedna pokračuje v doktorském studiu. Také všichni jejich partneři dokončili vysokoškolské studium.
- Všechny komunikační partnerky měly v době vzniku této diplomové práce více než jedno dítě.
- U všech párů se jedná o jejich první manželství a první děti.
- Děti jsou ve věku od 0 do 5 let.
- Své první dítě porodily komunikační partnerky po ukončení studia a během započaté kariéry.
- Žijí samostatně se svou rodinou, tj. nikoliv společně se svými či manželovými rodiči.
- Všechny měly snahu po prvním dítěti pokračovat ve své započaté kariéře.
- Všechny se narodily v osmdesátých letech minulého století a své socializační návyky začaly získávat v době socialismu.
- Všechny komunikační partnerky byly v době porodu svého prvního dítěte starší třiceti let.

Všechny tedy odpovídají statistice ČSÚ z roku 2015 o tom, že v dnešní době dochází k prodlužování doby studia žen a poté i jejich upřednostnění započetí kariéry a s tím spojené odložení mateřství na pozdější dobu (Kleňhová, 2015). Volba těchto společných charakteristik umožňuje sledovat způsoby vyjednávání o harmonizaci pracovního a rodinného života u „relativně“ homogenní skupiny. Všechny komunikační partnerky mají vysokoškolské vzdělání, což zakládá předpoklad, že o problematice sladování nejenže již slyšely, ale ony samy mají do určité míry zformovaný názor na tuto problematiku a s ním i spojená očekávání směřující jak k partnerovi, tak i k zaměstnavateli. Všechny mají osobní zkušenost s touto harmonizací z nedávné minulosti, z doby, kdy se jim narodilo první dítě, s prolnutím do současnosti, kdy mají nebo očekávají další děti.

Všechny mají společné to, že se narodily koncem osmdesátých let minulého století. Jejich rodiče tvoří poválečnou generaci, která vyrostla a prožila většinu svého života v socialistickém Československu. Také ony samy se narodily, vyrůstaly a přejímaly své socializační návyky (včetně genderových a rodinných) v tomto období.

Na konci jejich základní školní docházky se udála sametová revoluce. Jsou tedy generací, která prožila transformaci školství. První generací, která mohla studovat v demokratickém zahraničí a tam nabyté zkušenosti pak porovnávat se svými dosavadními. Některé vzorce moci se tedy během jejich dospívání díky novému demokratickému uspořádání společnosti postupně měnily. Jsou generací, u které se postupně posouvá doba rodičovství na pozdější, „zralejší“ léta. Pro ilustraci uvádím údaj z Českého statistického úřadu. Věk prvorodiček se od konce devadesátých let minulého století zvýšil z 22,4 let do roku 2014 na 28,2. Jedná se tedy o nárůst o 5,8 let od sametové revoluce (Český statistický úřad, 2014).⁵

Komunikační partnerky našich rozhovorů vyrůstaly v době, kdy se měnilo i základní uspořádání modelu rodiny. Jak uvádí Renzetti a Curran, „v současné době jsou nejtypičtější rodiny s dvěma živiteli, kde oba dospělí partneři pracují za mzdu, a rodiny s jedním rodičem samoživitelem“ (Renzetti, Curran, 2003:216). Tato statistika, ačkoliv to nebylo mým záměrem, se mi potvrdila při analýze rozhovorů. Tři komunikační partnerky byly vychovány dvěma rodiči a dvě komunikační partnerky pouze matkou samoživitelkou. Na konci 90. let minulého století, tedy v době, kdy tyto ženy vyrůstaly, tvořila rozvodovost v Československu přibližně 40 %. Na konci 50. let minulého století to bylo ale jen něco

⁵ Viz Příloha číslo 1 (Zdroj ČSÚ)

málo přes 10 %. V roce 2010 dosáhla pak rozvodovost již hranici 50% (Český statistický úřad, 2013).⁶ *Sčítání lidu v roce 2001 ukázalo, že rodiny vedené jedním rodičem tvoří téměř 20 % všech rodin. Mezi rodinami, kde jsou přítomné závislé děti, tvoří tento typ rodin téměř 24 %* (Hasmanová Marhánková, 2011:3). V roce 2015 bylo „49 % dětí narozených mimo manželství“ (Český statistický úřad, 2016).

Vzhledem k feministickému charakteru mé práce a s přihlédnutím ke skutečnosti, že jsem pohlaví mužského, volil jsem okruh komunikačních partnerek k rozhovorům ze svého okolí. Takto jsem dle mého názoru mohl získat mnohem osobnější a intimnější rozhovor, než bych jako muž mohl očekávat od „anonymních“ komunikačních partnerek. Nejvíce se mi tato má teorie potvrdila u rozhovoru se Štěpánkou, která mi poskytla opravdu důvěrnou zповěď, a díky znalosti jejích rodinných reálií jsem její odpovědi mohl lépe zařadit do kontextu. To koneckonců platí i u ostatních komunikačních partnerek. Při rozhovorech s nimi jsem měl pocit vzájemné důvěry. Všechny je znám již nejméně dva roky. Vědí o tom, jaký obor studuji a proč jej studuji. Mně osobně je pak téma mé diplomové práce také blízké, neboť s manželkou máme čtyřleté dítě a druhé se nám narodilo během psaní této diplomové práce. V praxi tedy „na vlastní kůži“ (jako otec a partner) a zároveň „zprostředkovaně“ (jako přítel a známý) mohu prožívat všechny aspekty svého výzkumu. Píši záměrně „zprostředkovaně“, protože si uvědomuji, že moje zkušenost bude coby zkušenost muže vždy pouze zprostředkovaná, tj. v tomto případě zprostředkovaná komunikačními partnerkami v atmosféře vzájemné důvěry. V takových situacích se pak rozhovor stává darem a zpochybňuje se tak požadavek na objektivní poznání, přičemž „objektivní“ je myšleno ve smyslu nezávislého od subjektivního. Jak zdůrazňuje Kiczková, „především nám nejde o rekonstrukci toho, co a jak to tehdy bylo, ale chceme vědět, co a jak sama vypravěčka říká, že to tehdy bylo. My jsme doslova odkázání/é na její vyprávění a jen skrze něj se dozvídáme, co prožila“ (Kiczková, 2006:58).

Komunikační partnerky:

Štěpánka: 39 let, vdaná, 2 děti ve věku 4 roky a 2 měsíce. Magisterské vzdělání, Vysoká škola ekonomická v Praze, obor finance. Ekonomka. Její rodiče žijí mimo její současné bydliště. Rodiče manžela žijí v místě jejich současného bydliště. S manželem žijí

⁶ Viz Příloha číslo 2 (Zdroj ČSÚ)

společně 7 let. Vzdělání manžela vysokoškolské, pracuje jako manažer pro mezinárodní firmu.

Natálie: 37 let, vdaná, 3 děti ve věku 5, 3 a 2 roky. Magisterské vzdělání, Univerzita Komenského v Bratislavě, obor žurnalistika a anglický jazyk. Novinářka, vedoucí mezinárodní tiskové agentury. Její rodiče i rodiče manžela žijí mimo jejich současné bydliště. S manželem žijí společně 18 let. Vzdělání manžela vysokoškolské, pracuje jako manažer pro mezinárodní firmu.

Aneta: 37 let, vdaná, 1 dítě ve věku 4 roky a těhotenství v době pořizování rozhovoru. Magisterské vzdělání, Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, obor translatologie. Soudní překladatelka a tlumočnice. Pracuje jako překladatelka pro zahraniční banku. Její rodiče i rodiče manžela žijí mimo jejich současné bydliště. S manželem žijí společně 5 let. Vzdělání manžela vysokoškolské, pracuje jako manažer pro mezinárodní firmu.

Diana: 36 let, vdaná, 2 děti ve věku 4 a 2 roky a v době pořizování rozhovoru těhotná. Magisterské vzdělání, Univerzita Karlova v Praze, obor právo. Advokátka. Pracovala pro advokátní kancelář. Její rodiče i rodiče manžela žijí mimo jejich současné bydliště. S manželem žijí společně 7 let. Vzdělání manžela vysokoškolské, pracuje jako manažer pro mezinárodní firmu.

Zuzana: 40 let, vdaná, 2 děti ve věku 4 roky a 2 měsíc. Magisterské vzdělání a probíhající doktorské, Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, obor translatologie. Soudní překladatelka a tlumočnice. Pracuje jako osoba samostatně výdělečně činná se specializací na právní texty. Její rodiče i rodiče manžela žijí mimo jejich současné bydliště. S manželem žijí společně 20 let. Vzdělání manžela vysokoškolské, pracuje jako manažer pro mezinárodní firmu.

3.3 Příprava a realizace rozhovorů

Všechny rozhovory jsem naplánoval a uskutečnil tak, aby během našeho rozhovoru nebyla komunikační partnerka nijak „rozptylována“. Konaly se vždy bez přítomnosti třetích osob. Nechal jsem výběr místa a času konání rozhovoru na komunikační partnerce, tak aby jí prostředí a čas co nejvíce vyhovovaly. Tři z rozhovorů se uskutečnily v kavárně a dva v domácím prostředí.

Všem komunikačním partnerkám jsem před natáčením našich rozhovorů vysvětlil, proč a za jakým účelem vznikají. Dále jsem je informoval o tom, jak budou rozhovory analyzovány a že slouží jako podklad k mé diplomové práci. Všechny komunikační partnerky mi pak vždy před začátkem rozhovoru poskytly ústní souhlas s jeho nahráváním. Já jim následně slíbil zachování anonymity s tím, že v diplomové práci změní jejich křestní jména, aby se zabránilo možnému zneužití informací plynoucích z poskytnutých rozhovorů, protože má diplomová práce bude později uložena a veřejně přístupná.

3.4 Analýza: všeobecné zásady

Při analýze textů jsem se snažil vycházet z poznatků získaných z knihy *Paměť žen* (Kiczková, 2006):

1. V rámci interpretace příliš nezevšeobecňovat, jakož i snaha neupadnout do určitých schematických a zjednodušujících vzorců.
2. Pokusit se vyvarovat se nadinterpretacím. Nedomýšlet to, co vypravěčka neříkala, co se domnívám, že chtěla, anebo mohla říci.
4. Sledovat, jak na vypravěčky a jejich strategie působí jak veřejná, tak soukromá sféra.
5. Analyzovat, jak se na jejich úvahách a rozhodnutích podílely rodové normy a stereotypy.

Při své interpretaci rozhovorů vycházím z teze, že se nesnažím o „rekonstrukci toho, jak to tehdy bylo, ale chci vědět, co a jak respondentka říká, že to tehdy tak bylo“ (Kiczková, 2006:58).

3.5 Teorie moci

Při analýze strategií, které si komunikační partnerky zvolily při sladování harmonizace pracovního a rodinného života v počátcích jejich kariéry, jsem použil teorie, které tematizují problém moci.

Moc a mocenské vztahy jsou důležitým prvkem při utváření naší osobnosti již od samého počátku socializačního procesu v raném dětství a provází nás celý život, a to jak v privátní, tak ve veřejné sféře.

Problematikou moci a subjektu se zabýval i Michel Foucault. Foucault rozpracovává teoretické východisko subjektu a moci a zabývá se tím, jak „*jsou v naší kultuře lidské bytosti přetvářeny v subjekty*“ (Foucault, 2003:195). Jak uvádí Kiczková, „*žádné individuum není subjektem bez podřizování se, anebo bez toho, aby neprošlo procesem ‚subjektivizace‘*“ (Kiczková, 2006:73).

Foucaultova teorie moci může sloužit jako důležitý analytický nástroj pro ty, kteří se zabývají genderovými nerovnostmi v naší společnosti. Hovoříme-li o genderovém znevýhodnění a o tom, že toto znevýhodnění je založeno na patriarchálním uspořádání naší společnosti, a na moci jednoho pohlaví nad druhým, pak analýza moci je jedním z nástrojů, které nám pomáhají pojmenovat, jak toto znevýhodnění funguje, na čem je založeno a jak je neustále obnovováno a udržováno.

Foucault ve své studii *Myšlení vnějšku* zkoumá, jak funguje odpor, který se proti této moci staví. Jako příklady uvádí: „*opozice vůči moci mužů nad ženami, moci medicíny nad populací, moci administrativy nad způsobem, jímž lidé žijí*“ (Foucault, 2003:200). Foucault mluví o zápasech s autoritou a snaží se o definici toho, co mají tyto zápasy společného. Jsou to podle něj „transversální“ zápasy, to znamená takové, které mají určitou univerzální platnost přesahující hranice vytyčené státy. Jako příklad lze uvést zápasy o zrovnoprávnění postavení žen a mužů v pracovním procesu. Takové zápasy mohou mít v rámci jednotlivých států různou podobu podle toho, jak je moc v těchto státech uplatňována v rámci sociálních a kulturních tradic. Nicméně ve svém základě, že ženy jsou znevýhodněny oproti mužům, mají univerzální platnost napříč těmito hranicemi.⁷ Tyto boje také nazýváme boji „bezprostředními“. Rozumí se tím, že lidé se snaží nalézt bezprostředního viníka, skrze kterého na ně moc působí, a nikoliv toho „hlavního“, jenž je hlavním původcem moci. Jsou to zápasy, které Foucault nazývá „vládnutím na základě individualizace“ (Foucault, 2003:201). Individualizace, která na jedné straně dává jednotlivci status samostatného nezávislého individua, ale na straně druhé se moc snaží

⁷ Zpráva OSN: Přestože v průběhu posledních dvaceti let vstoupily ženy ve většině zemí světa v obrovském počtu na pracovní trh, jejich mzdy ve všech zemích a ekonomických odvětvích, u všech typů vykonávané práce a na všech úrovních kvalifikace výrazně zaostávají za mzdami mužů a že zároveň s prací v zaměstnání nesou ženy i nadále primární zodpovědnost za chod domácnosti (Renzetti, Curran, 2003:21).

o to, aby se jednotlivce neosamostatňoval a nesnažil se sám stát mimo systém, mimo komunitu. Jde o zápasy odmítající dnešní administrativně určující to, kým člověk je. Tedy pokud jsem například po narození prohlášen ženou, pak jsem v rámci socializačního procesu veden k tomu, abych se jako žena choval podle daných, společností akceptovaných pravidel, podpořených ale i zákonnou úpravou. Mohu jako žena sice projevit svoji „svobodnou“ vůli a těmto společenským pravidlům se snažit vzepřít, čím více se ale budu od předpokládané společenské normy vzdalovat, tím větší bude odpor společnosti. U normativního znevýhodnění se pak budu vystavovat přímo možnosti protiprávního jednání, pokud tuto zákonnou normu poruším. Je to boj proti všem těmto formám moci, které na jednotlivce denně působí, které ho nutí být rozpoznatelný pro ostatní skrze vlastní identitu. Jak Foucault uvádí, tato moc pak činí z jednotlivce subjekt, který je předmětem jeho zájmu (Foucault, 2003).

Slovu „subjekt“ přiřazuje Foucault dva významy: „*být podřízen někomu jinému skrze kontrolu a závislost*“ a „*být svázán se svou vlastní identitou prostřednictvím svědomí nebo sebepoznání*“ (Foucault, 2003:202). Oba tyto významy znamenají, že subjekt je nepřetržitě konfrontován s mocí, která ho neustále dobývá. Toto podřizování se moci, jak Foucault uvádí, se neděje jen působením zvnějšku prostřednictvím jiného subjektu, ale i vnitřně tím, že je subjekt svázán s vlastní identitou, která je v něm prostřednictvím vnější moci postupně nejen budována, ale je na něm i vynucována. Pokud je tedy od narození ve mně budována „ženská“ identita, pak tuto identitu přijímám postupně za svou, za své vlastní „já“.

Foucault se také zabývá tím, jak se moc vykonává. Svoboda je důležitým znakem v rámci výkonu moci. Foucault doslova uvádí: „*Moc se vykonává pouze nad ‚svobodnými subjekty‘, a pouze potud, pokud jsou svobodní*“ (Foucault, 2003:217). Subjektu je tedy dána „svoboda“ rozhodování. Subjekt dostává prostor k vymezení se vůči různým formám moci, které na něj působí; ať moci veřejného prostoru spojeného s institucemi, nebo moci soukromého prostoru. Musíme ale mít neustále na paměti, že oba tyto prostory jsou utvářeny na základě patriarchálního, genderově nerovného uspořádání naší společnosti (Bourdieu, 2000). Moc je tak vykonávána pomocí interakcí mezi „svobodnými“ subjekty v rámci těchto prostorů, kdy jeden subjekt ovlivňuje chování toho druhého. Zároveň však, jak uvádí Foucault, proces této kontroly působení na subjekt se neustále zdokonaluje. Například naše západní civilizace je sice založena na právech a svobodě jedince a na individualizaci, kdy na základě těchto pravidel subjekt získává svou „vlastní“ identitu, své

„já“, na druhé straně se ale „hledá stále lépe kontrolovaný proces vyrovnávání – stále racionálnější a ekonomičtější – mezi činnostmi produkce, zdroji komunikace a hrou mocenských vztahů,“ které subjekt stále více s touto „jeho“ identitou svazují (Foucault, 2003:214).

Na Foucaultovo pojednání o teorii moci pak dále kriticky navazuje svým dílem „*Gender Trouble*“ zastupitelka třetí vlny feminismu Judith Butler. Podle Foucaulta „není namístě tvrdit, že duše je iluzí nebo efektem nějaké ideologie. Právě naopak – existuje, má určitou skutečnost, je trvale produkována okolo, na povrchu i uvnitř těla fungováním moci“ (Foucault, 2003: 64). Jak píše Butler, „podle Foucaulta duše není uvězněná tělem, a nebo v těle, tak jak je to zakotvené v křesťanské symbolice, ale duše je vězení těla“ (Butler, 2014:211). Butler naproti tomu přichází s teorií, že neexistuje něco jako autentické ženství. Je jen taková žena, která je uměle zformována mocí. Podle Butler neexistuje jediný důkaz, že by byla nějaká neměnná konstanta spojující anatomické tělo s rodem. „V situaci, kdy se o konstruktu statutu rodu uvažuje teoreticky jako o radikálně nezávislém od pohlaví, stává se rod výtvorem, který nemá žádné zakotvení, čehož důsledkem je, že za muže a mužské můžeme stejně tak lehce označovat ženské jako i mužské tělo, a naopak za ženu a ženské můžeme stejně lehce označovat mužské nebo ženské tělo“ (Butler, 2014:43).

Podle Butler se mužem nebo ženou člověk nerodí. Muže nebo ženu z člověka dělá konkrétní sociální a kulturní prostředí a soubor norem platný v daný časový okamžik, jejichž význam je vyjádřen v jazyce, tj. v jistém typu výroku. Jak píše McRobbie, „Butler přichází s teorií, že gender je diskursivní, kulturně podmíněný a vzniká na základě konvergence různého množství výroků, které jsou proneseny u příležitosti narození dítěte“ (McRobbie, 2006:103). Označením dítěte za holčičku začíná nepřetržitý „holčičí“ proces utváření dívky prostřednictvím úkonů povinného opakování genderových norem (Culler, 2002:114).

Butler hovoří o performativitě, tedy o tom, že neexistuje žádný předem daný rod, ale že pouze subjekt tímto neustálým, mocí vynuceným opakovaným chováním dává tomuto rodu vzniknout a pokračovat. „Jak jsou rodové atributy a jednání, tyto rozličné způsoby, kterými tělo ukazuje anebo vytváří své kulturní označení, performativní, pak neexistuje žádná dopředu daná identita, s kterou by se dalo jednání nebo atribut porovnávat; v takovém případě neexistuje žádné pravdivé nebo nepravdivé, pravé nebo zkreslené rodové jednání, a v tomto případě vyjde najevo, že postulování pravé rodové identity je regulační fikcí“ (Butler, 2014:218).

Z toho vyplývá, že genderový řád není v samotném subjektu přítomen od narození, ale vzniká teprve jeho neustálým opakováním, tj. performováním, subjektem. „Butler uvádí, že *gender považujeme za performativní v tom smyslu, že se nejedná o něco, čím člověk je, ale co dělá,*“ a že „*není možné, abyste v tomto genderovém režimu byli člověkem, aniž byste byli mužem nebo ženou*“ (Culler, 2002:113). Po narození je tak každý subjekt nucen se podrobovat určitým mocenským pravidlům, která mu umožní v rámci dané komunity přežít, začlenění se a komunikaci s ostatními. Už od narození na subjekt působí moc, které je nucen se přizpůsobovat. „*Vázání na moc není tedy nějakou ‚přidanou hodnotou‘, ale základní strukturální podmínkou sebeutváření*“ (Kiczková, 2006:72).

V tomto bodě shledávám i velkou výzvu pro svou analýzu rozhovorů. Jsem pohlaví mužského a mým narozením a označením za chlapce se započal můj socializační „mužský“ proces. Pokud tedy chci analyzovat a „*uvažovat o mužské nadvládě, je nebezpečí, že se uchýlím ke způsobu myšlení, které je samo plodem této nadvlády*“ (Bourdieu, 2000: 9). Toto nebezpečí je samozřejmě myšleno pro obě pohlaví. Domnívám se ale, že jako muž to budu mít vzhledem k mé socializaci a vlastnímu performování mužského rodu přeci jen složitější.

Mocným nástrojem působení na subjekt je pak iluze vytvoření vlastního nitra. Toto působení mocenských prvků v subjektu vytváří to, co nazýváme vlastním „já“. Vlastní „já“ včetně toho, zda se toto „já“ chápe a chová podle v daný čas a na daném místě platných sociálních a kulturních norem jako žena či jako muž, neexistuje před samotným subjektem, ale je v něm uměle mocí vytvořeno. To znamená, že pokud bylo řečeno, že neexistuje něco jako autentické ženství nebo mužství, pak i niternost subjektu je pouhou iluzí. Vše je konstrukcí moci, která na subjekt působí a které se subjekt podřizuje. Performativita, tedy chování subjektu, je možná jen na základě toho, co do něj bylo vloženo. Mocenský řád je tedy udržován iluzí nitra, kdy na povrchu těla se zdá, že vidíme něco, co jde zevnitř. To je ale jen iluze, neboť zevnitř jde pouze to, co tam bylo vloženo. Subjekt ale moc jen nevstřebává a nepodvoluje se jí. Subjekt sám také moc vykonává. Vykonává ale opět jen takovou moc, která do něj byla vložena. Subjekt tak vlastně tímto opakováním moci a vykonáváním moci udržuje v chodu samotnou moc. Udržuje v chodu i genderový řád, který je na této moci založený.

Žijeme v patriarchální, genderově rozdělené společnosti, kde stále přetrvávají výhody spojené s určitým pohlavím. Toto zvýhodněné pohlaví své výhody udržuje pomocí mocenských struktur, které na jednotlivé subjekty působí již od narození. Pokud budeme

tedy analyzovat komunikační partnerky a strategie, které si zvolily při sladování pracovního a rodinného života v počátcích své kariéry, pak podle této teorie musíme mít na paměti, že tyto teorie vytvářely a prosazovaly „svobodné“ subjekty. Subjekty, které ale již o doby svého narození, a to tím, že podle biologického znaku byly určeny za ženy, a tímto se započalo utváření jejich ženské identity, byly formovány mocí tak, aby za své vlastní „já“ přijaly vše, co v našem sociálním a kulturním prostředí znamená být ženou a matkou. Neboť *„osobní a svobodná rozhodnutí jsou dalekosáhle ovlivňována nepsanými tlaky a očekáváními okolí a sdílené kultury, že domnělá individuální volba má vždy také kulturní a sociální povahu, že je obvykle strategií jedince v dané situaci (tj. takové, kterou již sám svobodně nevytvořil). Je založena již v kognitivním vývoji, genderové socializace od útlého dětství, tak, že dívky a později ženy jsou již nasměřovány k určitým „volbám“* (Havelková, 2008).

3.6 Interpretace rozhovorů

3.6.1 Štěpánka

3.6.1.1 Biogram

Narozena:	1977 ve Znojmě
Věk:	39
Vychována:	matkou a otcem
Rodiče:	žijí ve společné domácnosti
Vzdělání:	Ing., Vysoká škola ekonomická v Praze
Obor:	finance a účetnictví
Povolání:	ekonomka v bankovním a pojišťovacím sektoru
Stav:	vdaná
Děti:	2 děti ve věku 4 roky a 2 měsíce
Bydliště:	Praha (její rodiče žijí mimo současné bydliště Štěpánky a jejího manžela, rodiče manžela žijí v místě současného bydliště Štěpánky a jejího manžela)
Manžel:	vysokoškolské vzdělání, manažer
Soužití:	s manželem žijí společně 7 let

3.6.1.2 Abstrakt

Štěpánka pochází ze zemědělské rodiny z Moravy. Má dva sourozence. Rodiče je vychovávali společně, ale jak Štěpánka uvádí, role rodičů v rodině byly velice odlišné. Otec se staral o hospodářství a rodinné záležitosti týkající se veřejné sféry. Doma byl málo. Matka byla doma a starala se o chod domácnosti a výchovu dětí. Štěpánka vzpomíná, jak si přála být v budoucnosti nezávislou, aby se o sebe uměla – na rozdíl od matky – sama postarat. Uvádí příklad matky, která v rámci veřejného prostoru neuměla komunikovat ani za rodinu, ani sama za sebe, protože ji k tomu otec nikdy nepustil. Otec byl původně vyučený soustružník. Matka podle Štěpánky vychodila jen základní školu. Sama si ale nebyla během rozhovoru jistá, zda se něčím vyučila či nikoliv. Rodiče své děti ve studiiích finančně podporovali. Věřili, že jim vzdělání přinese „snadnější“ život. Sourozenci dokončili středoškolské vzdělání. Štěpánka jako jediná vystudovala vysokou školu. Po studiiích začala Štěpánka žít v Praze.

Své vzdělání chápala jako něco, čím chce spíše rodičům než sama sobě dokázat, že něčeho dosáhla. Brala vzdělání jako obrovskou časovou investici. Sebe pak hodnotí jako „cílevědomou kariéristku“, která díky svému nasazení rychle postupovala v rámci hierarchie společnosti, ve které pracovala. Říká také ale, že než dosáhla pomyslného „ředitelského“ postu, narodilo se jí první dítě.

Zaměstnavatel Štěpánce po narození prvního dítěte vychází maximálně vstřícně, a to v možnosti práce během rodičovské dovolené. Umožnil jí práci z domu na zkrácený úvazek. Postupem času si mohla Štěpánka úvazek navyšovat, a to dle vlastních možností. Začínala tak na 20 %, až se postupně dostala na 70 % úvazku. Tyto podmínky byly individuální a nejednalo se o firemní standard, ale o dohodu mezi Štěpánkou a jejím nadřízeným. Zaměstnavatel také po Štěpánce chtěl, aby se vrátila do práce, jakmile jí to situace dovolí. Jako pozitivní hodnotí Štěpánka to, že jí práce a seberealizace pomáhala s pozitivním myšlením. Jako negativní hodnotí skutečnost, že je jí vlastní vysoká míra odpovědnosti, a tak bylo občas těžké skloubit péči o dítě a pracovní povinnosti, i když tyto mohla vykonávat z domova. Jako příklad uvádí nemoc dítěte a s tím spojený spánkový deficit. Štěpánčini rodiče ji navštěvují jen zřídka (zejména vzhledem k tomu, že mají vlastní hospodářství) a nemohou jí ani pomoci při hlídání dětí. Tčhyně občas s hlídáním pomáhá. Štěpánka má ale také problém s tím, že je na ni první syn silně fixovaný a odmítá přítomnost a péči ostatních včetně pobytu v mateřské školce. Po narození druhého dítěte

vidí Štěpánka svoji šanci na pokračování v kariéře jako ještě problematičtější. Tento postoj odůvodňuje změnou svých „životních priorit“.

Se svým mužem žije Štěpánka společně sedm let a mají dvě děti ve věku 4 roky a 2 měsíce. Štěpánka pod vlivem zkušeností z vlastní rodiny hovoří o tom, že než si svého muže vzala a rozhodla se s ním mít děti, dohodli se na tom, jak se budou společně starat o děti a domácnost, aby se mohla i nadále věnovat kariéře. Štěpánka se tak jako svobodný subjekt snaží vyjednat s druhým svobodným subjektem vlastní prostor pro svou seberealizaci (Foucault, 2000).

3.6.1.3 Analýza

Původní rodina:

Štěpánka vypráví, že vyrůstala v rodině, kde moc byla reprezentována otcem. Otec zastupoval rodinu i v rámci veřejné sféry.

„Máti neumí vzít telefon a zatelefonovat někam, ona vůbec ani neuměla zajít někam do banky, něco si jakoby... otevřít účet, ale protože ten otec ji k tomu jako nepustil. (...) Máma když měla něco vyřídit, jít někam na úřad, tak vůbec nevěděla, kam má jít na ten úřad, samozřejmě řidičák neměla. Už v tom dětství jsem to vnímala, když potřebovala matka něco zařídit, tak byla hrozně závislá.“

Proti této dominantní pozici otce se Štěpánka také v rozhovoru jasně vymezuje, když hovoří o seberealizaci a sebeúctě:

„Ten vzor toho otce pro mě byl jako negativní vzor, ne jako pozitivní, protože on se o nás jako málo staral. (...) Já jsem chtěla si všechno zařídit jakoby sama, umět zařídit sama.“

Roli rodičů hodnotí pozitivně v rámci seberealizace – vzdělávání, kdy Štěpánka o rodičích říká:

„Oni nemají žádný vzdělání, matka nemá ani vlastně... má jenom základní školu. (...) Rodiče nám říkali naopak, ať studujeme, studujeme, že nás budou všechny tři děti podporovat. Tak to měli jako docela... to je obdivuju.“

Štěpánka hodnotí velice pozitivně snahu svých rodičů poskytnout dětem vzdělání a skrze něj i „lepší“ život. Jak vyplývá z další části analýzy, tato snaha o dosažení vzdělání je nakonec u Štěpánky motivována hlavně snahou dokázat „něco“ rodičům.

Čím chci být:

Pod dojmem vlastní zkušenosti z domova vypráví Štěpánka o tom, jaká byla její vlastní představa o vzdělání, práci a rodině. Ve vzdělání Štěpánku rodiče podporovali, ale říkali, že pokud nedostuduje, tak se nic nestane. Štěpánka ale sama říká:

„A to já jsem na to měla, tak jsem dosáhla jakoby toho vysokoškolského a sourozenci středoškolského vzdělání.“

O svém zaměstnání a seberealizaci pak Štěpánka hovoří takto:

„A já jsem byla hodně taková ne kariéristka, ale cílevědomá, že jsem si i přála, aby ty rodiče viděli, že jsem něčeho dosáhla, hrozně jako spíš ty rodiče pro mě bylo takový, že jsem si říkala – tak, a až jim řeknu, že jsem někde finanční ředitelka, tak to bude pro mě největší jako satisfakce životní, ale pro rodiče, ani ne pro sebe, spíš tak jsem to dělala pro ty rodiče.“

Štěpánka i v rámci své práce a kariéry vlastně hovoří o tom, že nejdůležitější motivací pro vzdělání a kariéru byla touha dokázat něco rodičům, „obětovat“ se, aby rodičům odvděčila. Štěpánka i přes své úsilí nebyt jako její matka a snahu „něco dokázat“ tak nakonec uvádí jako hlavní motivaci snahu dělat něco pro někoho, kvůli někomu, nikoliv pro sebe, kvůli sobě.

Také v případě, kdy Štěpánka hovoří o představách své vlastní rodiny (manžel, děti), vychází ze zkušeností z domova. Štěpánka hovoří o své představě dohodnout si jako svobodný subjekt s druhým subjektem pravidla pro vlastní seberealizaci takto (Foucault, 2003):

„Já to mám opačně. Já jsem měla velké očekávání, možná trochu naivní, od toho muže, že u nás... hledala jsem si takového muže, i jsem si to s ním odsouhlasovala předem, než jsme měli děti, že budeme sdílet to... tu péči o to dítě budeme sdílet. Tak to jsem si s ním i předem, než jsme se vůbec pouštěli do nějakých rozhodnutí, jestli budeme mít děti nebo ne, tak jsem si to s ním jakoby potvrzovala, že se budeme střídat v péči o dítě, že já se můžu dál rozvíjet v tom svém zaměstnání, že jsem kariéristka, jsem mu to řekla, že ráda pracuju, že mi to baví, tak to jsme si nějak tak odsouhlasili, nebo jsem měla ten dojem.“

Význam partnerských vztahů:

Manžel jako „nejbližší“ osoba by měl být i podle uzavřené dohody důležitým článkem při uplatňování harmonizace pracovního a rodinného života Štěpánky. Jak je uvedeno v předchozím odstavci, Štěpánka si s ním i tuto svou představu o jeho pomoci

předem odsouhlasila. I přesto, že si Štěpánka tuto důležitou roli otce a manžela na základě zkušenosti z vlastního dětství uvědomovala a snažila se proti této skutečnosti vycházející z genderově nerovnoměrného rozložení moci vymezit, tak v rozhovoru o Daliborovi nakonec říká následující:

„Dalibor mi třeba říká: ‚Ty jsi přece z té rodiny, kde ten otec se o ty děti nestaral,‘ tak nechápe, proč já nechápu, že ten chlap nemá k tomu dítěti takovej vřelej vztah, nebo takovej pečovatelskej vztah, vřelej mají, obrovsky vřelej, ale tak pečovatelskej vztah jak ta žena, že to je jakoby daný, že bych to měla takhle s tím počítat. A já jsem mu říkala právě, že jsem si našla jeho proto, že jsem v něm viděla, že to je ten opak toho mýho otce, což on asi opak je, on tady se o tu domácnost i... jako opravdu že je nadprůměrný, že si všimne, že je v myčce nádobí, jo, to si... on si i dá do pračky a vypere si, to jako... to je zřejmě to nadprůměrný. A mně to jakoby připadne... mně to připadne jako norm... mně to dřív připadalo jako normální, že... mně to dřív připadalo jako normální. Snažím se to... snažím se to si sama vsugerovat, že to je nadprůměrnost, jako že pomáhá v domácnosti.“

Dále Štěpánka během rozhovoru o Daliborovi říká následující:

„Mně by stačilo, kdyby Dalibor řekl: ‚Mně to nevyhovuje, já se o syna prostě neumím starat, mně to dělá úzkost, zle, mně je z toho špatně, já potřebuju klid po práci,‘ tak kdyby mi to takhle od začátku: ‚Já potřebuju, přijdu z práce, potřebuju si lehnout, na fotbal, vyrelaxovat se,‘ kdyby mi to takhle vtloukal od začátku do hlavy, tak za prvé s ním nebudu (smích) a za druhé ale mám k němu větší úctu. A když mi tady takhle to porovnává s tím otcem, tak nevím proč, ve mně to vzbuzuje akorát větší odpor k němu, k tomu muži prostě. Nevím proč. Připadá mi to jako takový nějaký alibismus, nebo nevím. Mám to nějak takhle, že jsem na to alergická, asi jenom alergie. Nic jinýho.“

Podle vyprávění Štěpánky měl být její manžel jiný než její otec. Měl být tím hlavním spojencem, jenž jí pomůže s plánovanou změnou vymezení a vymanění se ze zažitých tradičních archetypálně chápaných rozdělených rolí muže „otce živitele“ a ženy „matky pečovatelky“ obětující se ve jménu rodiny, tak jak tomu byla svědkem u svých rodičů (Renzetti, Curran, 2003). Štěpánka se tak během rozhovoru k roli Dalibora neustále vrací.

Postoj zaměstnavatele:

O svém zaměstnavateli Štěpánka říká, že jí „nabídl takový podmínky, který jsou právě tak výjimečný a nikdo jinej v našem týmu to neměl, a dost často to i nechápali, že jako... jako že to bylo opravdu výjimečný i v tom našem týmu. Mohla jsem začít pracovat

na 20% úvazek, potom za čtyři měsíce na 50% a potom, až se mně to hodilo, na 70%, a na tom jsem skončila, jako víc jsem si nevzala úvazku, protože bych to nezvládala víc. Ta firma to umožňuje, takový věci, ale ten šéf s tím musí být srozuměnej a musí tomu jít naproti. Je to umožněný, ale není to... nedá se tomu říct firemní politika. Takhle se to nedělá, ale pokud je to žádoucí pro toho šéfa, nebo pro tu zaměstnankyni, tak je to možný tam bez problémů prosadit, udělat, zajistit na základě nějakých dodatků k smlouvě. Všichni, co se mnou spolupracovali, tak výrazně mě všichni ujišťovali, že se mám vrátit co nejdřív na jakýkoliv úvazek, třeba jenom na dohodu o provedení práce nebo pracovní činnosti, cokoliv že mi umožní, jenom ať se vrátím, protože kvůli tomu know-how.“

Štěpánčin zaměstnavatel se tedy stává i jejím hlavním spojencem v uplatňování strategie harmonizace pracovního a rodinného života. Snaží se jí maximálně vyjít vstříc v tom, aby Štěpánka mohla plnit své zaměstnanecké povinnosti a zároveň se mohla věnovat své rodině. I když byly důvody zaměstnavatele pravděpodobně velice pragmatické, jak vyplývá ze Štěpánčiny výpovědi:

„...kvůli tomu mému know-how.(...) Nedá se tomu říct firemní politika. Takhle se to nedělá, ale pokud je to žádoucí pro toho šéfa...“

Veřejná sféra tedy poskytla Štěpánce „nadstandardní“ prostor pro její seberealizaci. „Nadstandardní“ chápáno v tomto čase (rok 2016) a na tomto místě (Česká republika).

Rodové stereotypy:

O rodové nerovnosti a uplatňování moci hovoří Štěpánka nejen ze zkušeností spojených se svými rodiči, ale i rodiči svého muže, a v neposlední řadě i v rámci své současné rodiny:

„Naši spíš jako naopak říkají: ‚Nech toho Dalibora.‘ Oni nás vychovali tak, abysme byli spokojení, abysme se seberealizovali, ale chápou to tak, že já se mám starat o to dítě a ne Dalibor, jako to zase ne.“

Ze strany Štěpánčiných rodičů se jedná až o esenciální chápání ženské role v rámci péče o děti. Stejně pak na Štěpánku v tomto ohledu působí i Daliborova rodina, které je i ona dnes součástí. Štěpánka hovoří o Daliborově rodině zprostředkovaně přes svého muže:

„Dalibor se chápe jako nadprůměrný, a asi je nadprůměrný jako v péči o dítě, když se srovnává, a nevím, s kým se přesně srovnává, jestli se svými vrstevníky, to už možná taky sám někdy uzná, že to není ten nadprůměr, ale když se srovnává se svým otcem, tak to ani se nedá srovnat, protože jeho otec, jako ten vůbec, ten věděl jenom, že tam jsou nějakí

malí lidi kolem něho, ani nevěděl, jestli jsou to jeho děti, nebo věděl, že jsou to jeho děti, ale absolutně žádný příspěvek. A on ho jakoby... on se s ním srovnává.“

Dalibor Štěpánce při jejich vzájemných rozhovorech o svých rodičích například uvádí následující argumenty na obhajobu svých postojů a názorů:

„Podívej se na máho otce, to musíš chápat, že já nemůžu o to dítě takhle, takovým stylem pečovat, jak bych si třeba já představovala, a podívej se na máho otce, co kdybys to ty takhle měla, podívej se na mou matku, jak je spokojená, když otec si někdy ohřeje v mikrovlnce sám jídlo, jak ona fakt opravdu září štěstím a vypráví o tom dva týdny.“

Je tedy zřejmé, že toto působení zažitých mocenských vztahů v rámci rodiny od narození až po současnost a neustálé opakování zažitých genderových stereotypů ovlivňuje Štěpánčino uvažování o možnosti vymezení se či přizpůsobení se moci (Foucault, 2003). Její vyjednávací pozice jako svobodného subjektu je neustále konfrontována v rámci soukromého prostoru nejen s Daliborem, ale i s jejími vlastními rodiči a rodiči Dalibora. Všechny tyto subjekty zastávají shodný názor na roli ženy v domácnosti. Tak jak uvádí Bourdieu: *„Neobyčejná síla mužského pojetí sociálního světa pramení z toho, že se v něm kumulují a koncentrují dvě operace: že totiž legitimuje vztah nadvlády tím, že z něho činí součást logické přirozenosti, jež sama je přitom naturalizována sociální konstrukcí“* (Bourdieu, 2000:24). Štěpánka je tak ve své snaze o vyjednávání sama a je nucena se proti všem těmto subjektům působícím na ní v rámci domácí sféry vymezovat. (Foucault, 2003).

Sebehodnocení – kdo jsem:

I přes snahu vymezit se vůči moci a získat vlastní sebeúcty přes rozboření zažitých genderových stereotypů, které se opakují jak u Štěpánčiných, tak Daliborových rodičů, hovoří Štěpánka v rozhovoru o tom, jaký je nakonec rozdíl mezi „předmanželskou“ dohodou s Daliborem a skutečností:

„Tak jsem se chtěla seberealizovat, chtěla... bouřila jsem se, protože jsem nechápala toho Dalibora máho, jako jak mi nemůže pomáhat, jo, přitom on to samozřejmě... to je moje vnímání, to víš, že to je moje vnímání, že Dalibor má úplně jiný vnímání té situace. On to vidí jinak.“

Štěpánka také postupně přesvědčuje sama sebe, že to, jak jsou věci uspořádány v období po narození prvního dítěte, je v pořádku. „Chybná“ podle Štěpánky byla nakonec její představa, že by to mohlo být jinak, tak jak o tom Štěpánka od dětství snila:

„Já jsem s tím ty dva roky velmi bojovala, protože jsem žila původně v jiném dojmu. A to způsobovalo potom to, že jsme neměli takovou i nějakou jako rodinnou pohodu, že já jsem s tím měla takový nějaký problémy, že není ten správný partner a tak dále. Ale potom jsem si to tak nějak zformovala, že vlastně já musím jakoby v té své seberealizaci naivně ustoupit a měla bych být... kdybych byla spokojená doma, tak máme krásnej rodinněj život a já nemám... já se nemusím... já se můžu postarat jenom o to dítě. (...) Snažila jsem se hodně, abych... ale trvalo mi to dva roky. A chápu teďka, že když je něco... když je potřeba zůstat doma z práce, tak zůstávám já, já se to snažím nějak zajistit, vyřešit a Dalibora do toho moc netahám. Dva roky jsem se tomu taky divila, ale teď už to chápu naprosto, chápu to.“

3.6.1.4 Závěr

Svoji strategii harmonizace pracovního a rodinného života měla Štěpánka u prvního dítěte založenou na dohodě se zaměstnavatelem, který jí umožnil práci z domova a maximálně ji podporoval.

Další část Štěpánčiny strategie byla založena na dohodě s manželem o vzájemné pomoci. I přes tuto „předmanželskou“ dohodu o pomoci při výchově dětí Štěpánka připouští, že se musela postupně vzdát svých představ o pomoci ze strany manžela při harmonizaci pracovního a rodinného:

„Bouřila jsem se, protože jsem nechápala toho Dalibora mého, jako jak mi nemůže pomáhat, jo, přitom on to samozřejmě... to je moje vnímání, to víš, že to je moje vnímání, že Dalibor má úplně jiný vnímání té situace. On to vidí jinak.“

Postupem doby, s příchodem druhého těhotenství a pod tlakem moci reprezentovanou v soukromé sféře manželem, rodiči Štěpánky a rodiči Dalibora, kteří zastávají až esenciální chápání dělení mužské a ženské práce, Štěpánka nakonec v tento okamžik a v tento čas, přestože má maximální podporu od svého zaměstnavatele pokračovat v započaté kariéře, svoji strategii harmonizace pracovního a rodinného života opouští:

„Ale teď jak... nějak se to ve mně uklidnilo, ale je to tou dobou. Předtím jsem se chtěla realizovat, byla jsem... měla jsem lepší náladu, když jsem se realizovala, měla jsem lepší náladu, jako i lepší myšlenky na toho mého Dalibora, když jsem se seberealizovala, myslím tím v práci.“

A Štěpánka dále pokračuje:

„A vlastně teď se ta bouře uklidnila, ale ještě mám s tím trochu problém, snažím se jako účelově nějak sama sobě... sama sebe zklidnit, vmluvit si to, že vlastně ten smysl toho života není v těch tabulkách, ale smysl života je víc v těch dětech, a snažím se si to ještě tak trochu vtlouci do hlavy, ale už jsem i jako tak nějak přírodně zklidněná. (...) Ale pořád, pořád mám ten vnitřní boj, že mi to mrzí, že jsem tolik investovala... já jsem hodně investovala do toho vzdělání jakoby, ne financí, ale spíš času, že jsem hodně seděla nad těma knížkama. Ale potom jsem si to tak nějak zformovala, že vlastně já musím jakoby v té své seberealizaci naivně ustoupit a měla bych být... kdybych byla spokojená doma, tak máme krásnej rodinněj život a já nemám... já se nemusím... já se můžu postarat jenom o to dítě. (...) Dalibor, on myslel, že nás zajistí, on to už věděl dopředu, já ne, že nás zajistí materiálně, a já si můžu jezdit i, mám auto k dispozici, dům k dispozici, všechno. Kdo to má? Tak já si můžu být doma s dítětem. A já jsem to prostě nechápala. A trvalo mi dva roky, než jsem to pochopila. Teď už to chápu a snažím se s tím nějak jakoby sžít, smířit. (...) Do budoucna bylo jasné, že já v té kariéře pokračovat stejně nebudu, tak jsme si to takhle... já jsem si to takhle sama... on už to věděl dopředu, ale já jsem si to potom takhle sama musela postupně vysvětlit, že bych měla být spokojená doma. Ještě mi to tak jakoby nejde, ale rozhodně jsem o kus dál než před těma dvěma lety.“

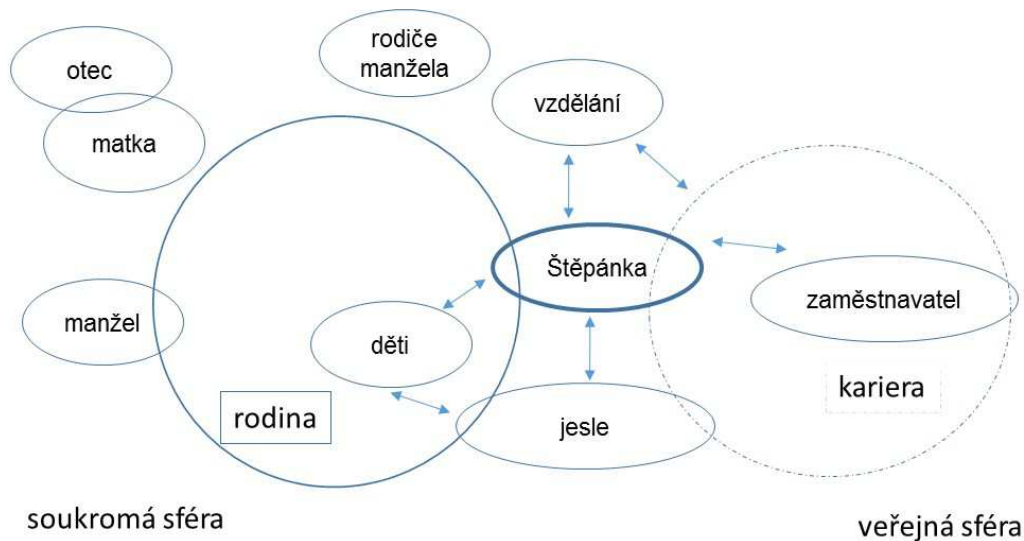
Štěpánce se tedy v době, kdy se jí narodilo druhé dítě, nepodařilo dále realizovat svou strategii harmonizace pracovního a rodinného života. I přes maximální podporu ze strany zaměstnavatele se jí nepovedlo do této strategie zapojit svého muže a rodinu. Neuspěla ve snaze komunikovat s manželem a rodinou svou představu seberealizace. Byla tedy nucena se podřídit moci vycházející z genderově nerovného chápání ženské a mužské role. Dá se tedy říci, že její muž se dostává do pozice, kterou již Masaryk nazývá „nedostatečnou rolí muže – otce jako zodpovědného činitele v rodině“ (Knotková – Čapková, 2006). Štěpánka nebyla schopna přesvědčit manžela o společné rovné péči o děti, tak jak se o tom před svatbou dohodli. Nakonec akceptovala tradiční roli matky „pečovatelky“, stejně jako její matka, proti jejíž roli ženy v domácnosti závislé na svém muži se chtěla Štěpánka od začátku vymezit. Tak jak uvádějí Renzetti a Curran, v rámci sociálního učení se děti učí nápodobováním lidí ve svém okolí, a to těch vlídných a přátelských (Renzetti, Curran, 2003). I Štěpánka tedy přebírá stejně jako její matka roli ženy v domácnosti závislé na manželovi:

„Zajistí nám finance, zajistí nám pohodu, takový to, já nevím, materiální, zajistí nás materiálně a já se postarám o ten zbytek, což není složitý se postarat o ten zbytek.“

Štěpánka nakonec – pod tlakem dané situace a nedostatku vlastního odhodlání se této situaci vzepřít – nucena přehodnotit své seberealizační plány a přesvědčit sama sebe o svých nových prioritách a odložit svoje seberealizaci na „pozdější dobu“. Přesněji řečeno, tak jak cituje Oates-Indruchová: *„Výsledkem je přijetí patriarchální ideologie za vlastní“* (Oates-Indruchová, 1998:87).

3.6.1.5 Mapa

Otec:	dominantní, patriarcha, rozkazuje, řídí manželku
Matka:	submisivní, poslušná, nesamostatná, neschopná zařizovat věci ve veřejné sféře
Rodiče:	podpora vzdělání
Štěpánka:	vzdělaná, ambiciózní, realizuje se v zaměstnání, zastánkyně rodové rovnosti založené na spravedlivé dělbě práce v domácnosti a v péči o děti
Manžel:	vzdělaný počítačový specialista, „nadprůměrný“ podle slov Štěpánky, s rodově odlišným názorem, co se týká péče o domácnost a o malé děti, esencialistické zdůvodnění, znaky alibismu
Zaměstnavatel:	mimořádně vstřícný, umožňuje skloubení práce a péče nad rámec podnikových pravidel

U Štěpánky nedochází k prolnutí pomoci s péčí o dítě a domácnost ze strany jejího manžela ani její rodiny. Štěpánka tak stojí sama mezi soukromou a veřejnou sférou. Nakonec odkládá svoji seberealizaci na pozdější dobu a obětuje se „dočasně“ ve prospěch rodiny.

3.6.2 Natálie

3.6.2.1 Biogram

Narozena: 1978 v Popradu
 Věk: 38
 Vychována: matkou
 Rodiče: rozvedeni
 Vzdělání: Mgr., Univerzita Komenského v Bratislavě
 Obor: žurnalistika a anglický jazyk
 Povolání: novinářka, vedoucí mezinárodní tiskové agentury
 Stav: vdaná
 Děti: 3 děti ve věku 5, 3 a 2 roky
 Bydliště: Praha (její matka i rodiče manžela žijí mimo současné bydliště Natálie a jejího manžela)
 Manžel: vysokoškolské vzdělání, manažer, pracuje pro mezinárodní firmu
 Soužití: s manželem žijí společně 18 let

3.6.2.2 Abstrakt

Natálie vyrůstala a byla vychovávána pouze matkou. Jak sama říká, byla jedináček a byla prakticky středem vesmíru jejich dvoučlenné rodiny (máma a Natálie). Otec s nimi nežil. V pubertě pak musela z rodinných důvodů žít po určitý čas u náhradní rodiny.

Do vzdělání ji nikdo netlačil. Studium na vysoké škole bylo její samostatné rozhodnutí.

S manželem se znají již osmnáct let a z toho dvanáct let žijí ve společné domácnosti. Vychovávají společně tři děti.

Natálie pracuje jako vedoucí zahraniční tiskové agentury. Na mateřské dovolené byla jen krátce, a to necelý rok. Zaměstnavatel jí nejprve umožnil práci z domu a později na částečný pracovní úvazek. V současné době pracuje Natálie i její manžel na plný úvazek a děti chodí do jeslí a mateřské školy. Natáliina maminka jim v případě potřeby občas pomůže s hlídáním, musí ale dojíždět z Vídně. Po určitou dobu využívali také služby placené pečovatelky.

Jak Natálie říká, ona sama neměla žádný vzor fungování „klasické“ domácnosti. Manželův vzor z jeho vlastní rodiny byl spíše negativní, a tak oba věděli, co nechtějí. Na chodu domácnosti se podílejí s manželem rovným dílem a nemají přesně určeny rodové „mužské“ a „ženské“ role (Butler, 2014). Natálie to nazývá skandinávským modelem. Ona sama je s tímto fungováním rodiny spokojena. Manžel prý sice zažívá lehkou krizi středního věku a chtěl by mít pro sebe více času, ale dokud jsou děti malé, tak se s tím nedá nic dělat. U manželových rodičů tento model mnoho pochopení nenachází, neboť jejich domácnost funguje na přísném rozdělení mužské a ženské role. Také výchova dětí k samostatnosti a bez přísného uplatňování rodičovské autority (včetně odmítání fyzických trestů) se prý ale neseťká s pochopením ze strany prarodičů.

3.6.2.3 Analýza

Původní rodina:

Natálie byla vychovávána pouze matkou, kterou ona považuje za svoji rodinu:

„Otec tedy jakože žil, ale nežil s námi, takže viděla jsem ho tak každý druhý týden, na nedělní oběd přišel se najíst, a to byl asi jeho vliv na moji výchovu.“

Během puberty pak Natálie žila z rodinných důvodů nějaký čas u náhradní rodiny:

„Pak jsem v pubertě vlastně bydlela u známých, kdy to tedy byla jako ucelená rodina, měli víc dětí a prostě to tam fungovalo, tak to byl spíš takový můj asi rodinný vzor. No, měli tři děti, takže možná proto je mám dnes i já.“

Z vyjádření Natálie lze vnímat negativní postoj k „moci“ otce opustit rodinu. Kladně se pak zmiňuje o náhradní rodině a o tom, jak tato rodina fungovala.

Čím chci být:

Rozhodnutí studovat a „něco dokázat“ hodnotí Natálie jako svoje vlastní, do kterého jí nikdo nemluvil, ani ji nikdo do ničeho nenutil:

„Rozhodla jsem se jako dítě prostě, že budu mluvit více jazyky, žít v zahraničí a budu slavná. No, až na tu slávu se mi to všechno podařilo.“

Význam partnerských vztahů:

Svého manžela hodnotí Natálie velice pozitivně. O genderové dělbě práce v jejich domácnosti, tj. péči o děti a domácích pracích, říká:

„Tak na ty české poměry, si myslím, že jsem dost velký rebel asi. Žijeme v manželství, já nevím kolik, dvanáct let, známe se osmnáct let, ale jsme v podstatě rovnocenní opravdu ve všem. Já to tak i vnímám, že moje děti v podstatě mají dvě matky, ne matku a otce, ale že manžel mě zastoupí ve všem, není že maminka dělá toto a toto se dělá s tatínkem, prostě u nás je to úplně... takže je to dost netradiční podle mě.“

Natálii se podařilo – v rámci vyjednávání s „mocí“ založenou v našem kulturním prostředí na tradičním chápání mužské a ženské práce – dohodnout se s manželem na rovnocenném dělení povinností vyplývajících z údělu „dvojího břemene“ (Kiczková, 1997). V rámci socializačního procesu jejich dětí lze tedy předpokládat a doufat, že i jejich děti budou tento model znát jako jednu z variant možného. Jak je uvedeno v knize *Ženy, muži a společnost: „Děti vstřebávají gender a genderové stereotypy v rámci svého mentálního úsilí nalézt řád v sociálním světě, který je obklopuje“* (Renzetti, Curran, 2003:107).

Vycházím zde z premisy, že tak jak děti vstřebávají negativní genderové stereotypy, tak stejně tak musí platit, že budou vstřebávat i ty pozitivní. Manžel je tedy jednou z nezbytných součástí Natáliiny strategie při harmonizaci rodinného a pracovního života:

„Tak pracuji na plný úvazek, v podstatě pracuji každý den od sedmé do čtvrté hodiny, takže tomu obětuji to ráno, to ráno obhospodařuje děti manžel, abych já je mohla

obhospodařit odpoledne, takže obětovala jsem tomu nějaký spánek (smích), a v podstatě se kromě práce a dětem nevěnujeme ničemu jinému, asi tak. Takže to je náš momentální život. Já jsem s tím celkem v pohodě. Manžel zažívá krizi středního věku, kdy s tím až tak v pohodě není (smích), protože by chtěl mít čas pro sebe, ale myslím, že dokud jsou ty děti malé, a naše mají prostě všechny pod pět let, tak to jinak moc nejde.“

Postoj zaměstnavatele:

Jak Natálie uvádí, zaměstnavatel jí umožňoval práci na zkrácený úvazek po narození dětí, protože mu záleželo na tom, aby mohla v práci pokračovat:

„Já jsem jako na mateřské byla krátce na naše poměry, po prvním dítěti jsem šla asi po třinácti měsících, po druhém po devíti a po tom třetím už po půl roku nazpátek do práce na různé zkrácené úvazky a tak jsem to nějak lepila. Umožňoval to zaměstnavatel, umožňoval. Prostě jim šlo o to, abych tam aspoň na pár hodin byla a naháněla zaměstnance do práce (smích), ale prostě nějak to jde.“

Natálii se díky jejímu know-how podařilo dohodnout se zaměstnavatelem, a tak může ve své práci a kariéře i nadále pokračovat.

Rodové stereotypy:

S rodovou nerovností se Natálie a její muž setkávají v rodině hlavně kvůli tomu, jak jejich soužití chápou a hodnotí manželovi rodiče:

„Ti to doted' nechápou, protože mají pocit, že málo manžela obskakují, což je asi pravda. (smích) Ale podle mě to tak jako nemá být, no. Ale myslím, že to, co u nás doma funguje, je spíš ten západní standard, anebo nějaký skandinávský možná, ale není to ten střeoevropský, že?“

Sebehodnocení – kdo jsem:

Pokud jde o vzdělání a seberealizaci, neuvádí Natálie žádné důležité sny ani cíle, které by se jí nesplnily nebo se jí nepodařilo jich v životě dosáhnout tak, jak sama chtěla. Značná část její výpovědi je o vlastní rodině a jejím fungování, založeném na genderové rovnosti, což se zdá být u Natálie důležitým prvkem jejího „já“:

„Já si myslím, že mojí výhodou bylo, že jsem úplně ten rodinný vzor neměla, takže jsem si to mohla dělat podle sebe, že nebyla jsem jakoby ovlivňovaná nějakými stereotypy, nebo jak to funguje někde jinde. Manžel měl spíš z rodiny spíš negativní asi zážitek, takže

(smích) věděl, co nechce. A společně jsme to nějak... nebo stále to tak prostě se snažíme dělat si to jako po svém a to, co je dobré pro nás všechny asi.“

3.6.2.4 Závěr

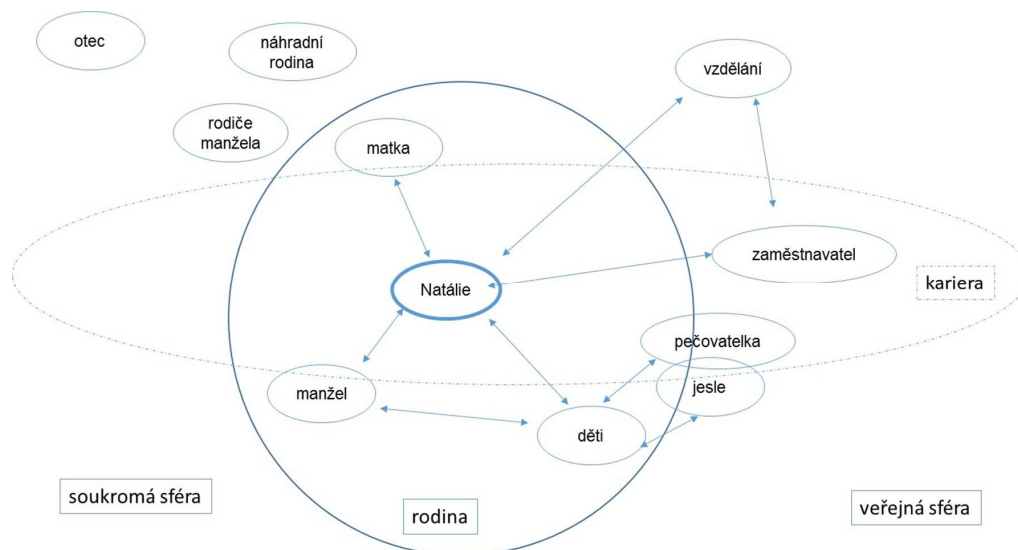
Svou strategii harmonizace pracovního a rodinného života Natálie nazývá „živým chaosem“, kdy se nedá něco plánovat a události se mění z hodiny na hodinu, přičemž je potřeba na ně rychle reagovat. Hlavním článkem její strategie je tedy dělba péče o domácnost a děti s manželem, dále pak využívání institutu předškolních zařízení, placené pečovatelky a pomoc Natáliiny matky:

„Teď měla přijet moje matka se o mě starat dva dny, a prostě nepřijede, protože onemocněla, takže nakonec si musím brát já volno, protože Jirka je někde v Londýně, takže prostě jako je to takový živý chaos.“

Jestliže Foucault píše, že „výkon moci definujeme jako působení na jednání jiných“, pak důležitým prvkem tohoto působení moci je svoboda, neboť „moc se vykonává pouze nad svobodnými subjekty“ (Foucault, 2000:2017). Natálii se tedy jako svobodnému subjektu v rámci vyjednávání své strategie podařilo vyjednat si se svým manželem (druhým svobodným subjektem) takový prostor, který jí umožnil realizaci této své strategie harmonizace rodinného a pracovního života. Natálie také jako žena odmítla akceptovat „tradiční“ úděl dvojího břemene (Kiczková, 1997).

3.6.2.5 Mapa

Otec:	s rodinou nežije, na výchově Natálie se nepodílel
Matka:	obětavá, milující, pomáhá dceři s péčí o vnuky i dnes
Natálie:	samostatná, emancipovaná, uvědomuje si genderovou nerovnost, proti které aktivně bojuje i v rámci fungování vlastní rodiny
Manžel:	partner (společně žijí 18 let), podílí se na chodu domácnosti a společné výchově tří dětí, a tím i umožňuje sladění rodinného a profesního života Natálie
Zaměstnavatel:	zahraniční „západní“ organizace, vstřícná k potřebám Natálie, umožňuje flexibilní práci

U Natálie se v rámci sladování rodinného a pracovního života podařilo propojit jak pomoc v rámci veřejné sféry (zaměstnavatel, jesle, hlídání dětí), tak i sféry soukromé (pomoc matky a manžela).

3.6.3 Aneta

3.6.3.1 Biogram

Narozena:	1979 v Ostravě
Věk:	37
Vychována:	matkou
Rodiče:	rozvedeni, žijí odděleně
Vzdělání:	Mgr., Univerzita Karlova v Praze
Obor:	translatologie (anglický a španělský jazyk)
Povolání:	soudní překladatel a tlumočník
Stav:	vdaná
Děti:	1 dítě ve věku 4 roky, v době konání rozhovoru ve třetím měsíci těhotenství
Bydliště:	Praha (její i manželovi rodiče žijí mimo současné bydliště Anety a jejího manžela)
Manžel:	vysokoškolské vzdělání, manažer
Soužití:	s manželem žijí společně 5 let

3.6.3.2 Abstrakt

Aneta pochází z rozvedené rodiny a byla převážně vychovávána matkou. Jak Aneta uvádí, matka musela mít pro zabezpečení rodiny i dva pracovní poměry současně.

O svém vzdělání hovoří Aneta jako o něčem, na co byl v rodině kladen velký důraz. Její otec dosáhl vysokoškolského vzdělání a matka středoškolského. Aneta je pak první ženou v rodině, která vystudovala vysokou školu a získala titul magistra. Navíc tohoto vzdělání dosáhla na Univerzitě Karlově, na což je podle jejích slov celá rodina patřičně hrdá.

Aneta uvádí, že také při hledání vhodného partnera bylo jedním z jejích kritérií vysokoškolské vzdělání. To mělo být zárukou vzájemného porozumění. Aneta ale byla také připravena na to, že pokud by si žádného partnera nenašla, stala by se matkou samoživitelkou a stejně jako její matka by vychovávala své děti sama.

Aneta pracuje v bankovním sektoru jako překladatelka. V době prvního těhotenství ji zaměstnavatel propustil, neboť ve chvíli, kdy své těhotenství zaměstnavateli oznámila, byla ještě ve zkušební době. Tehdy, jak Aneta říká, ztratila důvěru ve státní mocenský systém, kterému vždy důvěřovala a od kterého očekávala i určitou ochranu. V současné době pracuje pro soukromou banku na plný pracovní úvazek. Její dítě navštěvuje od jedenáctého měsíce svého života celodenní kolektivní zařízení. V nedávné době se Aneta dohodla se svou matkou, že se matka za ní do Prahy natrvalo přestěhuje, aby jí mohla pomáhat s péčí o děti.

3.6.3.3 Analýza

Původní rodina:

Aneta byla převážně vychovávána matkou. Rodiče se rozvedli. Roli matky, která se o ni v době dospívání starala, hodnotí Aneta velice kladně:

„Mě vychovávala máma, protože jak jsem říkala, naši jsou rozvedení a vychovávala mě máma, dávala mi hodně jako velký pocit takového jako zabezpečení, dokonce měla dvě práce, aby nás uživila. (...) Takže mám takový jako trošku pokroucený model rodiny, dejme tomu. Bylo to i vlivem, jaké jsem měla vztahy s matkou a s otcem.“

Tento model pak Aneta přebírá jako jednu z možných strategií pro vytvoření své vlastní rodiny:

„Takže já jsem byla připravená na to, že pokud se mi nepodaří najít vhodného partnera k životu, tak si najdu vhodného akorát jako dárce genetické informace a vychovám si děti sama.“

Čím chci být:

O svém vzdělání hovoří jako o něčem, na co byl matkou vždy kladen velký důraz:

„Ode mě se očekávalo, že protože vlastně otec je první vysokoškolák a vlastně z matčiny strany jsem první vysokoškolačka já, a myslím si, že to byl velký důraz, hlavně ze strany mojí matky, že budu studovat. (...) Byl důraz na to, abych měla ty nejlepší školy, základní školu, střední školu, abych vystudovala vysokou školu, abych byla ta první vysokoškolačka, kterou by se mohli chlubit. Přišlo mi, že i máma se hodně chlubila tím, že jsem se dostala z té Olomouce do Prahy a vystudovala jsem Karlovu univerzitu jako velkou prestiž.“

Aneta však neuvádí vzdělání jen v kontextu poznání a skrze něj lepší uplatnění se na trhu práce. Hovoří o tom, že vzdělání pro ni představovalo velkou devizu, při výběru partnera:

„To byla taková jako kdyby velká deviza k tomu, že mi pomůže najít si i lepšího partnera.“

Význam partnerských vztahů:

Při hledání partnera, jak již bylo řečeno, byl jednou z podmínek vysokoškolský diplom:

„Určitě bylo takové, že partner musí být vysokoškolák, což nevím, jestli to mám podvědomě jako z rodiny od mámy, ale pro mě třeba tohle bylo taky strašně důležité, aby můj partner byl vysokoškolák, abychom si jako kdyby intelektuálně rozuměli. (...) Jsem vysokoškolačka, dala jsem tomu hodně velkou píli a hodně času, abych toho dosáhla, a chtěla bych mít vedle sebe partnera, který by byl na stejné úrovni, aby nám to tam potom v tom... vlastně v té rodině fungovalo.“

Aneta si našla partnera s vysokoškolským diplomem, tak jak si předsevzala. Je si však vědoma toho, že se jí v rámci fungování její rodiny nepodařilo vyvrátit zažité genderové stereotypy. V Anetině případě se tedy jedná přesně o to, o čem hovoří

Vodochodský jako o údělu dvojího břemene (Vodochodský, 2007). Svého manžela však Aneta hodnotí pozitivně, pokud jde o společnou péči o dítě:

„Výborně se stará o dceru, takže ví, že když já toho mám hodně, nebo je mi špatně, nebo si potřebuju odpočinout, tak ji vezme a má s ní svůj vlastní program, ale drží prostě to striktní rozdělení – uklízet budu já, prát budu já, vařit budu já.“

Postoj zaměstnavatele:

Svoji první zkušenost se zaměstnavatelem a harmonizace rodinného a pracovního života, popisuje Aneta takto:

„Tak to, si myslím, že to bylo dosti náročné, protože já v době, kdy jsem zjistila, že jsem těhotná, tak jsem zrovna změnila zaměstnavatele, a narazila jsem na velký problém, že zaměstnavatel může těhotnou propustit během zkušební doby. To byl tak jako kdyby první šok pro mě, že jsem si říkala – ano, tak v tuhle chvíli mě stát jako kdyby neochrání.“

Zde se Aneta pod dojmem této zkušenosti poprvé vymezuje i vůči veřejnému prostoru, reprezentovanému zde státem. Jak sama říká, do té doby plně respektovala a vždy se zcela podřizovala státní administrativě, od které na oplátku očekávala, že se za ni postaví, až ona sama bude potřebovat.

„Co se týče státních institucí, tak tam jsem nikdy neměla důvod jim nedůvěřovat nebo zpochybňovat něco, co by mi řekly. Byla jsem asi možná vychovávána v tom, že to, co řekne stát, to, co řekne úředník, tak platí, a nebudeme to nějakým způsobem rozporovat.“

Aneta si po roce na mateřské našla nového zaměstnavatele, u kterého pracuje do současnosti. Tuto práci hodnotí z hlediska realizace svého profesního zaměření velice pozitivně. Je to ale, jak Aneta říká, práce na plný úvazek s minimální podporou ze strany zaměstnavatele v rámci harmonizace pracovních a mateřských povinností:

„Musela jsem tomu obětovat, té práci, docela dost, protože mám plný pracovní úvazek, chodím na 8,5 hodiny denně do práce. A protože máme čipový systém, kde přesně se sleduje, kdy přijdu do práce, kdy odejdu, jak dlouho jsem na obědě nebo mám nějaké jiné přestávky, a potom se přesně striktně dodržuje, jestli mám to penzum, které mám mít. (...) Tady prostě musí být odpracovány hodiny, vykonaná práce, a pokud to není, tak to je tvůj problém. Jestli si potřebuješ něco zařídit s dítětem, tak si to musíš zařídit jinak – partner, babička, hlídací služba, hlídací tety, všechno možné.“

O svém setrvání u tohoto zaměstnavatele i po druhém dítěti pak hovoří Aneta s velkou skepsí:

„Nebudu si asi malovat nějaké růžové naděje, že mi podrží místo v práci. Prostě dostanu odstupné a půjdu, což když se podívám na praxi, která je u nás momentálně v zaměstnání, tak je ta, že ženy po mateřské se nevrací, dostávají automaticky odstupné, protože ta práce není.“

Rodové stereotypy:

Na základě vlastních zkušeností s rodovými nerovnostmi Aneta nejprve uvádí, že byla proti jejich uplatňování a chtěla se proti nim jasně vymezit a vydobýt si svoji rovnoprávnou pozici:

„Byla jsem hodně proti takovému tomu tradičnímu rozdělení mužské a ženské role, protože se mi to nelíbilo. Třeba na tom Ostravsku, tam je to hodně rozdělené – prostě je mužská role, ženská role. Žena se stará o děti, babička moje nechodila do práce, dědeček jí to zakázal, měla vychovávat děti.“

Nakonec ale v rozhovoru připouští, že se musela v rámci fungování své současné rodiny s určitým uplatněním tohoto zažitého genderového stereotypu „smířit“:

„U mého muže je to vliv jeho rodiny a vliv jeho rodičů. Tam je to taky přesně udělaný, že jeho otec je takový jako silný generál, takový možná despota, který bouchne do stolu a takhle to bude, a maminka se neodvází nic. (...) Po tom, co jsem si našla manžela, tak jsem pochopila, že můžu být mocná, jak chci, ale bohužel mi to v ničem nepomůže, protože můj muž přesně rozděluje a striktně rozděluje mužské a ženské role. A prostě pro něj, co se týče třeba starosti o domácnost, to je čistě ženská role, do které on se plést nebude.“

A tak Aneta je nejen zaměstnána na plný úvazek, ale podle zažitých genderových stereotypů, které jdou až na hranici esenciálního chápání „mužská a ženská role“ ze strany jejího muže

„...ženská role, do které on se plést nebude.“,
zůstává i nadále primární zodpovědnost za domácí práce na Anetě (Renzetti, Curran, 2003).

Sebehodnocení – kdo jsem:

Aneta hodnotí důvody svého brzkého návratu do práce během mateřské dovolené. Jde u ní o kombinaci možnosti dalšího profesního rozvoje, ale také o udržení si vlastní

finanční nezávislosti. Tento vzor Aneta mohla sledovat u vlastní matky, která dokázala být finančně nezávislou a svou rodinu i po rozvodu zabezpečit:

„Pro mě to bylo v tu chvíli takové jako kdyby možná až ponížení, s tím, že si jako říct, jako jít za někým jako pro peníze, i když jsem je uměla předtím vydělat. Určitě to byl jeden z faktorů, proč jsem se chtěla vrátit do práce, ale ne ten jediný. Ten hlavní byl, že nechtěla jsem zakrňet, doma mluvit s dítětem jenom opravdu jako „paci, paci“, to mě úplně tak jako neuspokojovalo (smích), přišlo mi, že hodně zapomínám a že se potřebuju vrátit do té práce. V práci jsem si začala jako kdyby hodně uvědomovat to, že tu rodinu chci, těším se domů, ale těch 8 hodin, co jsem v práci, tak nad tou rodinou nepřemýšlím.“

3.6.3.4 Závěr

Aneta má svou strategii harmonizace rodinného a pracovního života založenu na dohodě s manželem o společné péči o dítě. Aneta očekávala v době našeho rozhovoru narození druhého potomka. Dohodla se svou matkou, která je již v důchodu, že se matka přestěhuje do místa Anetina současného bydliště a bude jí vypomáhat s dětmi. Důležitou součástí organizace pracovního dne Anety a jejího muže pak tvoří maximální využití předškolních zařízení již od jeslí.

Aneta se ovšem potýká s dvojitým působením moci na tuto svou strategii. Prvním je moc veřejného prostoru reprezentovaného jejím zaměstnavatelem, který jí nenapomáhá při snaze o harmonizaci rodinného a pracovního života. Druhé působení moci vychází z domácí sféry a tradičního chápání dělení mužské a ženské práce v domácnosti ze strany jejího muže:

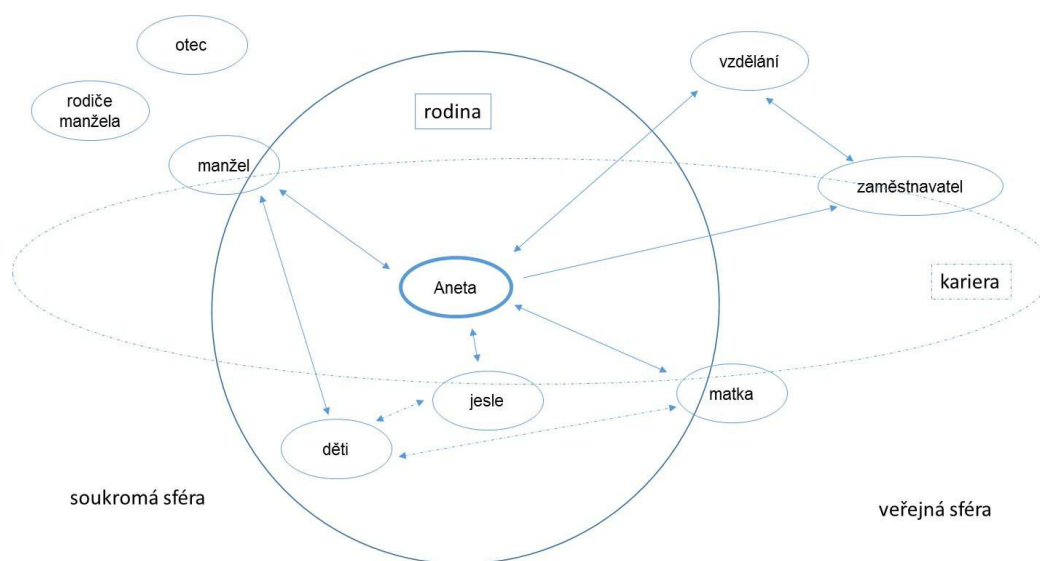
„Třeba párkrát se stalo, že mi řekl: ‚Ano, tak já s malou zůstanu na týden doma po tu dobu, co je nemocná, a ty budeš chodit do práce.‘ A on si výborně odpočinul. Udělali tady spolu bugr, já jsem se vrátila do domácnosti (smích), kde jak kdyby bomba buchne, a musela jsem uklidit, vyprat, vyžehlit, navařit jim na druhý den. A oni si spolu jako hráli. Já jsem se vrátila z jedné práce do druhé jako kdyby, z pracovního zaměstnání (smích) do domácnosti, kde to všechno udělám.“

Aneta si tento fakt „dvojího břemene“ (Kiczková, 1997) plně uvědomuje, ale jak sama říká:

„A můžu se stavět, jak chci, a nedaří se mi to, tyto meze nějakým způsobem překonat.“

3.6.3.5 Mapa

- Otec: s rodinou po rozvodu nežije, negativní vliv
- Matka: obětavá, zabezpečuje rodinu jako samoživitelka i za cenu dvou zaměstnání, ochotná prodat byt a přestěhovat se za účelem pomoci Anetě s dětmi (sladění rodinného a pracovního života), důraz na dceřino vzdělání
- Aneta: samostatná, emancipovaná, finančně nezávislá, uvědomuje si genderovou nerovnost, proti které se snaží ve vlastní rodině bojovat
- Manžel: částečně emancipovaný, podílí se na výchově dětí, a tím umožňuje sladění rodinného a profesního života Anety, neochotný se vzdát tradičních rodových výsad a podílet se na péči o domácnost
- Zaměstnavatel: soukromá organizace, neochotná pomoci Anetě nad rámec stanovený zákonnou normou

Aneta prozatím dosáhla sladění rodinného a pracovního života. Zaměstnavatel jí ale nevychází vstříc a s očekáváním druhého potomka je její situace nejistá. Velkou pomocí je Anetina matka, která se stěhuje do místa bydliště manželů. Plný úděl „dvojího břemene“, který jí po práci vždy čeká, je Anetiny nedokončeným genderovým bojem za harmonizaci mužské a ženské práce ve vlastní domácnosti.

3.6.4 Diana

3.6.4.1 Biogram

Narozená:	1979 v Olomouci
Věk:	37
Vychovávána:	matkou a otcem
Rodiče:	žijí ve společné domácnosti
Vzdělání:	Mgr., Univerzita Karlova v Praze
Obor:	právo
Povolání:	advokátka
Stav:	vdaná
Děti:	2 děti ve věku 4 a 2 roky, v době rozhovoru ve 4. měsíci těhotenství
Bydliště:	Praha (její rodiče i rodiče manžela žijí mimo současné bydliště Diany a jejího manžela)
Manžel:	vysokoškolské vzdělání, manažer
Soužití:	s manželem žijí společně 7 let

3.6.4.2 Abstrakt

Diana byla vychovávána matkou i otcem. Její dětství a dospívání bylo, jak uvádí, velice harmonické. Pochází z rozvětvené rodiny, která vždy držela svorně pohromadě.

Oba rodiče mají vysokoškolské vzdělání, a tak bylo jakousi samozřejmostí, že i Diana vystuduje vysokou školu. Neměla jasný cíl, jaký obor by chtěla studovat, a tak – jak sama říká – si z možnosti studovat medicínu, právo nebo ekonomii, vybrala právo.

Po narození prvního dítěte se pokoušela dále pracovat, ale zjistila, že advokátní praxe by jí neumožnila se naplno věnovat dětem a rodině, a tak se profesní dráhy na nějakou dobu vzdala. V tomto rozhodnutí ji podporuje jak její muž, rodiče. Manžel tedy rodinu finančně zabezpečuje a Diana se stará o děti a domácnost.

3.6.4.3 Analýza

Původní rodina:

Diana popisuje svoji rodinu velice pozitivně a uvádí, že měla i velký vliv na její současné chápání fungování rodiny:

„Jsem jako prožila velmi takové jako harmonické, pěkné dětství a že jsme jako velmi dobře fungovali jako rodina. Žili jsme tak jako velmi rodinně, i prostě v pospolitosti s babičkami a se strýčkami. (...) Svým dětem se dost věnuju, protože mí rodiče se mi taky hodně věnovali.“

Dianino rodinné zázemí mělo také velký vliv na její vzdělání:

icba dva jsou vysokoškolsky vzdělání. (...) Takže prostě jako se to bralo vlastně úplně automaticky.“

Čím chci být:

O tom, co bude studovat a čím chce být, ale neměla Diana jasnou představu:

„Jsem přesně nevěděla jako, co si vybrat, a věděla jsem, že to bude vysoká škola, a teď jsem měla na výběr prostě medicínu, ekonomku, práva, tak jsem šla jako na práva, že jsem úplně nekladla důraz na to, aby mě to hlavně bavilo.“

V tomto kontextu pak Diana hovoří s jistou sebereflexí o svých dětech:

„Budu víc klást důraz na to, aby moje děti byly spokojené, aby si vybraly něco, v čem budou spokojené.“

Význam partnerských vztahů:

O manželovi Diana hovoří jako o tom, kdo dnes především zabezpečuje rodinu po finanční stránce:

„V rámci péče o děti... jako asi ne tím, že by prostě omezil nějak svou práci, protože hodně cestuje, ani bych to po něm nechtěla, a jako uvědomuju si, že teďka prostě, co se týká peněz, je to jako na něm.“

Postoj zaměstnavatele:

Diana pokračovala v advokátní praxi i po narození prvního dítěte. Jak ale uvádí, nešlo skloubit tuto práci s její představou péče o děti:

„Očekává se tam ode mě nějaký výkon, nějaké... prostě něco, že to bude za určitou dobu, ne že prostě budu pracovat dva dny a potom týden se nic dít jako nebude. A zrovna jako ta moje práce, teďka ta současná, je prostě dost jako časově náročná. Každá ta kancelář to má nastavené jinak, ale zrovna teďka v té kanceláři, kde já jsem prostě dělala a kam bych se měla vracet, je zrovna nastavená velmi jako, že ten lifestyle je tam jako dosti náročný.“

Rodové stereotypy:

Rodové nerovnosti a základní znaky genderového znevýhodnění žen vůči mužům při péči o rodinu Diana nezmiňuje ani tehdy, když hovoří o svých rodičích nebo svém manželovi:

„U nás to bylo asi takové klasické, ale prostě nikdo se jako nebrá... jako nebylo to bráno tak dogmaticky jako, tatínek třeba vařil a pomáhal uklízet, takže ne že by byl nějak jako... ne že bychom to měli až tak jako dělené.“

Sebehodnocení – kdo jsem:

Dočasné přerušení kariéry a současnou péči o děti hodnotí Diana pozitivně v tom smyslu, že to bylo její svobodné rozhodnutí. Vrací se také k tomu, že její studium bylo jakousi „splněnou“ povinností:

„Necítím žádné, jako že bych se někde bouřila nebo prostě že bych dělala něco jako proti mysli. Jediné, jak říkám, prostě jako bylo strašně dáno automaticky, že budu dál jako studovat. Ale jako já s tím nemám jako v důsledku žádný problém. Ale jinak prostě... jako já nevím, s tím svým postavením, já vlastně musím říct, jako já dělám to, co sama chcu. Já jsem se rozhodla prostě nakonec být s dětma doma, takže jako já nevím, nejsem v nějakém střetu, v nějakém napětí jako, takže jako tady k tomu nemám jako co říct.“

3.6.4.4 Závěr

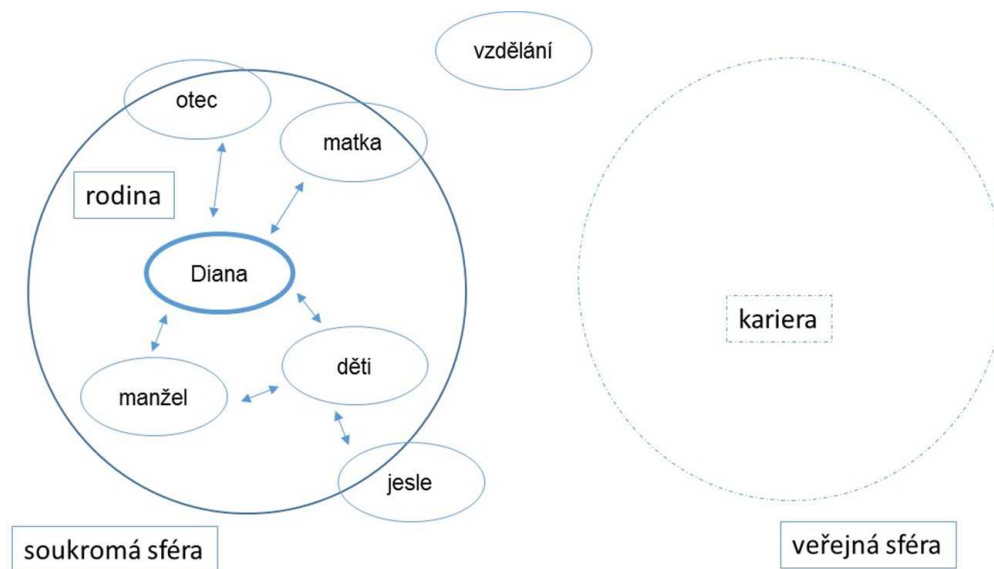
Dianina strategie harmonizace pracovního a rodinného života byla nejprve založena na pomoci domácí vychovatelky, paní na výpomoc v domácnosti a využívání předškolních zařízení. Později svoji strategii přehodnotila a v současné době se věnuje dětem a rodině.

Pokračování v kariéře „odložila“ na pozdější dobu. V tomto rozhodnutí ji podporuje celá její rodina:

„Mám manžela, který mě naprosto podporuje, jako v tom, abych dělala opravdu, co mě baví, a když prostě jsem se rozhodla, že teďka pracovat nebudu a že se plně budu věnovat dětem, tak to respektoval, stejně tak jako by respektoval, že bych chtěla jít do práce, a pomohl by mi to nějak realizovat. Takže teďka ten vliv jako z celé té širší rodiny je jako nulový na tom, jako co je správné, ‚zůstaň s dětmi, jdi do práce, vydělávej peníze, teď už máš velké dítě,‘ jako že nikdo to nehodnotí, to prostě vůbec není na pořadu dne.“

3.6.4.5 Mapa

- Otec: kladný vzor, emancipovaný, důraz na vzdělání
Matka: kladný vzor, spokojená rodina, důraz na vzdělání
Diana: orientace na rodinu, jako vzor rodina jejích rodičů, vzdělaná
Manžel: vzdělaný, zabezpečuje rodinu, podporuje Dianu v jejích rozhodnutích
Zaměstnavatel: soukromá advokátní praxe, časově náročná

Diana se rozhodla pro přerušení profesní dráhy a chce se věnovat svým třem dětem a rodině. Manžel i rodina ji v tomto rozhodnutí podporují.

3.6.5 Zuzana

3.6.5.1 Biogram

Narozena:	1976 v Brně
Věk:	40
Vychována:	matkou a otcem
Rodiče:	žijí ve společné domácnosti
Vzdělání:	Mgr., navazující doktorské studium, Univerzita Karlova v Praze
Obor:	translatologie (anglický a ruský jazyk)
Povolání:	soudní překladatel a tlumočnick
Stav:	vdaná
Děti:	2 děti ve věku 5 let a 2 měsíce
Bydliště:	Praha (její rodiče i rodiče manžela žijí mimo současné bydliště Zuzany a jejího manžela)
Manžel:	vysokoškolské vzdělání, manažer
Soužití:	s manželem žijí společně 20 let

3.6.5.2 Abstrakt

Zuzana vyrůstala v rodině s matkou, otcem a mladším bratrem. Své dětství popisuje jako šťastné a stejně tak soužití svých rodičů. O fungování rodiny se vyjadřuje jako o „standardním rodinném modelu“, kde maminka zastávala všechny domácí práce. Tatínek doma s ničím nepomáhal, dělal však „ostatní“ práce mimo domácnost. Stejně to pak bylo i u dětí, kdy Zuzana jako dívka musela mamince doma pomáhat. Tato povinnost se ale v rámci domácích prací již nevztahovala na jejího bratra.

Otec má vysokoškolské vzdělání a je zemědělským inženýrem, matka středoškolské a pracuje na rehabilitaci.

Rodiče Zuzany své děti do vzdělání nenutili, ale podporovali je. Zuzana vycestovala po roce 1989 na jeden rok do USA, kde složila maturitní zkoušku. Svůj studijní obor si pak vybrala sama. Po ukončení magisterského studia začala pracovat na své doktorské práci nejdříve v zahraničí a později v České republice. Nyní má doktorskou práci přerušenu z důvodu mateřství.

Zuzana je soudní překladatelkou pro jazyk ruský a anglický. Pracuje jako osoba samostatně výdělečně činná a nemá stálý pracovní poměr. V současné době externě spolupracuje s Českým rozhlasem a provádí další překladatelskou činnost, která jí alespoň částečně umožňuje skloubit pracovní a mateřské povinnosti. Zuzaninou specializací jsou právní texty, kterým se ale v současné době nemůže věnovat v takovém rozsahu, jak by si představovala. Navštěvuje také odborné semináře a je členkou Komory soudních tlumočnicků.

Se svým manželem žije Zuzana již téměř dvacet let ve společné domácnosti. Vychovávají dvě děti.

K možnosti harmonizace pracovního a rodinného života „ženy“ v období, kdy má dvě malé děti ve věku do pěti let, zastává velice skeptický postoj.

3.6.5.3 Analýza

Původní rodina:

O svém dětství a domově Zuzana hovoří jako o šťastném. K fungování rodiny a roli rodičů se ale vyjadřuje následovně:

„Prostě u nás to nějak fungovalo asi jako tradičně, jak všude jinde tehdy, jako že maminka dělala úplně všechno, tatínek v domácnosti nepomáhal, ale zas dělal jiné věci, no. (...) Mamka se o nás starala, jako o domácnost a vařila, pekla, vždycky jsme byli jak ze škatulky, a jí to hrozně jako bavilo, nebo aspoň podle toho, co říká, a taťka byl takovej ten přísněj, ale jako doma se nepodílel vůbec na ničem. Bratr samozřejmě taky ne, tak to dělala všechno mamka, protože mně když se nechtělo, tak jsem to taky nedělala, což ale asi jako bylo normální tehdy, nebo možná ještě aj dneska to je normální, nevím.“

Zuzana sama ani náznakem nezpochybňuje své šťastné dětství a spokojené soužití svých rodičů. V jejích vyjádřeních o matce můžeme ale nalézt následující slova:

„Jí to hrozně jako bavilo, nebo aspoň podle toho, co říká.“

Můžeme sledovat, že si Zuzana teprve zpětně, jak sama říká, uvědomuje nerovnost onoho „standardního“ fungování domácnosti. Vypráví o tom, že veškerou domácí práci zastávala matka podle zažitých genderových stereotypů o dělbě práce na ženskou a mužskou a o údělu dvojího břemene své matky, která měla zároveň i zaměstnání (Kiczková, 1997). Zuzana se o tomto vyjadřuje následujícími slovy:

„Což ale asi jako bylo normální tehdy, nebo možná ještě aj dneska to je normální, nevím. Já jsem o tom vůbec nepřemýšlela, jestli je něco nebo není standardní. Prostě to tak bylo.“

Zuzana uvádí, že samotnou reflexi fungování rodiny podle určitých zažitých genderových stereotypů začala dělat až v době zakládání vlastní rodiny:

„Mně to prostě nikdy nepřišlo, já jsem o tom fakt nikdy nepřemýšlela, až do té doby, než jako se mi syn jako narodil. To přišlo až s vlastníma dětma, kdy člověk začne analyzovat ty nejbližší vlastně a jak to bylo a začne vidět všechny ty chyby, anebo i dobrý věci samozřejmě.“

Čím chci být:

Zuzana hodnotí pozitivně pomoc rodičů v době jejího studia, včetně toho, že jí umožnili v 17 letech odcestovat do USA na roční studijní pobyt:

„Tak jsem tam odjela na rok. Já nevím zase jako, jestli to mě nějak změnilo nebo nezměnilo.“

Své rozhodnutí, co studovat a čím být, však hodnotí velice jednoznačně:

„Já si myslím, že kdybych já na tu vysokou školu jít nechtěla, tak že bych tam prostě nešla. (...) Když mně bylo sedmnáct, tak už tehdy jsem asi věděla, že bych chtěla jít studovat jednu konkrétní věc na vysokou školu, a tak jsem to pak zkoušela, dokud mě tam nevzali prostě. (...) Byla to vysoká, kam jsem chtěla jít já, nikdo mně nic jako nenutil nebo neříkal. (...) Trvalo mi to snad čtyři roky, než jsem se na ni dostala.“

Zuzana ukazuje svoji samostatnost a vytrvalost jít si za svým cílem. Bylo to její svobodné rozhodnutí, které učinila ona sama jako svobodný subjekt. Touha po vzdělání a seberealizaci skrze tento zvolený obor se stává součástí jejího „já“. V jejím vyprávění můžeme také sledovat jednak neochotu se této seberealizace vzdát v době harmonizace pracovního a rodinného života a jednak vytrvalou snahu si vyjednat s mocí svůj seberealizační prostor (Foucault, 2013).

Dalším příkladem, který sice nehovoří přímo o rodině a kariéře, ale velice názorně ukazuje Zuzanin boj za vlastní „já“, je její odhodlání vyjednávat si s mocí v rámci veřejného i soukromého prostoru zachování „vlastní identity“ skrze ponechání si rodného příjmení, pod kterým byla jinými subjekty identifikována od narození po dobu třiatřiceti let až do doby svatby. Svatbou mělo dojít na základě „kulturní zvyklosti“ ke změně této její dosavadní identity, a to přijetím manželova příjmení. Moc v rámci veřejného, ale i

soukromého prostoru se zde tedy přes historické kulturní zvyklosti snažila „působit na její vlastní jednání“ skrze podvolení se a přijetí jiné, „manželovy identity“ (Foucault, 2013). Přijetí jiného příjmení by však podle Zuzany znamenalo vzdát se části své identity, svého „já“. Zuzana si proto ponechala i po svatbě pouze své rodné příjmení, aniž by k tomu „alespoň“ přibrala v dnešní době v našem kulturním prostředí stále častěji používané druhé příjmení, tj. příjmení manžela:

„Ono to asi začalo s těma úřadama jako při té svatbě, kdy jsem narazila s tím, že jsem si teda nechala pouze svoje rodný příjmení, že jsem se vdávala pozdě, tak vlastně můj tatínek, ten to nedokázal jako dlouho skousnout, stejně jako takovou blbost, co bude jako na jídlo prostě na svatbě, když jsme nechtěli mít tradiční svíčkovou, tak to byl taky prostě problém. (...) Spousta našich známých to pak... to, že jsem si nechala ‚jen‘ svoje příjmení, také nějakou dobu vstřebávalo.“

Zuzana se vzepřela tomuto *symbolickému aktu* ztráty identity spojené se svým rodným příjmením a získání nové identity přijetím příjmení svého muže (Bourdieu, 2000).

Význam partnerských vztahů:

Svého muže poznala Zuzana před 20 lety a od té doby žijí ve společné domácnosti. V některých aspektech rozhovoru Zuzana svého muže hodnotí pozitivně:

„Tam hraje velkou roli to, tím, že on je úplně jinej, je jakoby samostatnější, nebo já nevím, jak to mám říct, ve srovnání s mým tatínkem, tak to funguje, nebo já si díky tomu můžu jako asi dovolit brát jako to... jako nechápat právě ty stereotypy tradičně, jako ty stereotypy mužský a ženský, ale můžu právě, ale to je zase jenom díky tomu, že teda mám vedle sebe manžela takovýho, jakýho mám, že prostě pro mě nepřipadá nic jinýho v úvahu, ale nevím samozřejmě.“

Zuzana sice hodnotí svého muže kladně, pokud jde o odbourávání zažitých genderových stereotypů při partnerském soužití, i přes toto hodnocení ale v jiné části rozhovoru přiznává velké potíže se sladováním rodinného a pracovního života v době péče o malé děti:

„Já mám velmi chápavého partnera, manžela, ale i přesto to strašně jakoby v některých chvílích drhne, takže já si to nedovedu představit, jak by to mělo vypadat jako v ideálním případě, protože asi jako nikoho víc tolerantnějšího mezi svýma kamarádkama a jejich jako partnerama neznám. A jako stejně prostě je to hodně jako komplikovaný. Jako ve smyslu, že on i uklízí, vaří.“

Když Zuzana hovoří o soužití s manželem, nezmiňuje se o nejčastějších genderových stereotypech v chápání mužské a ženské role v domácnosti a údělu dvojího břemene (Kiczková, 1997). V její výpovědi ale nalezneme nespokojenost nad neúspěšnou snahou nalézt model, který by umožnil oběma manželům „plnou“ harmonizaci pracovního a rodinného života.

Postoj zaměstnavatele:

Zuzana je osoba samostatně výdělečně činná a může pracovat z domu. I zde se stejně jako u výběru povolání projevuje Zuzanina určitá houževnatost, ale i neochota k polovičatým řešením a kompromisům:

„Ale já bych si představovala úplně něco jiného, že prostě můžu jít do knihovny a tam pokračovat jako s dizertací a prostě osm hodin nemyslet na nic jiného, nebo prostě si vzít nějaký těžkej text a překládat to a soustředit se na to, a to jako není možný. To není možný. Není to prostě možný. (...) Mě to baví, to překládání, ale prostě nemůžu to dělat v tom rozsahu a v té intenzitě, v který by mě to jako stoprocentně uspokojovalo.“

Rodové stereotypy:

Rodové nerovnosti se Zuzana dotýká při porovnání fungování své současné rodiny s genderovým uspořádáním rolí svých rodičů či kamarádek:

„Protože asi kdybych měla vedle sebe někoho, jako mají třeba některé moje kamarádky (...), nebo jak to měli naši, prostě ženská se stará o kuchyň a o úklid a muž chodí a vydělává peníze, no. (...) Pro mě to tradiční chápání těch stereotypů je naprosto mimo, úplně mimo jako mísu.“

Proti těmto rodovým nerovnostem se Zuzana jasně vymezuje a říká, že by je ve své rodině nikdy nepřipustila. V rámci další analýzy by pak bylo zajímavé na základě teorie moci analyzovat, co u Zuzany způsobilo onu vnitřní odhodlanost se vůči této moci zažitých rodových stereotypů vymezit a vzepřít se a také jaký by byl důsledek tohoto postoje a vyjednávání s mocí, pokud by druhý subjekt měl například esenciální chápání rodové dělby práce. Jak sama uvádí: *„Prostě pro mě nepřipadá nic jiného v úvahu, ale nevím samozřejmě.“*

Sebehodnocení – kdo jsem:

„Vlastně žádný skloubení ničeho prostě není možný, pokud jako ta žena nemá chápajícího manžela, kterýho já mám, ale stejně to nefunguje, takže jako to já už nevím, jak by to muselo vypadat, aby to fungovalo. (...) Nejde to. A myslela jsem si, že jde. Až do porodu jsem si to myslela. Nejde to. A každé, kdo... ženský, který do té práce chodí, tak řeknou, že jim to pak stejně je líto, že jim to ty děti jednou vyčtou, že s nima nebyly doma, jako myslím do těch tří let ty děti.“

I zde se u Zuzany projevuje její houževnatost a neochota k polovičatým řešením. Zuzana se vnitřně potýká na jedné straně s rolí „matky“ a potřebou být u dítěte a na straně druhé s touhou po vlastní seberealizaci. Skloubení obou rolí se jí ale v prvních letech po porodu dětí nedaří.

3.6.5.4 Závěr

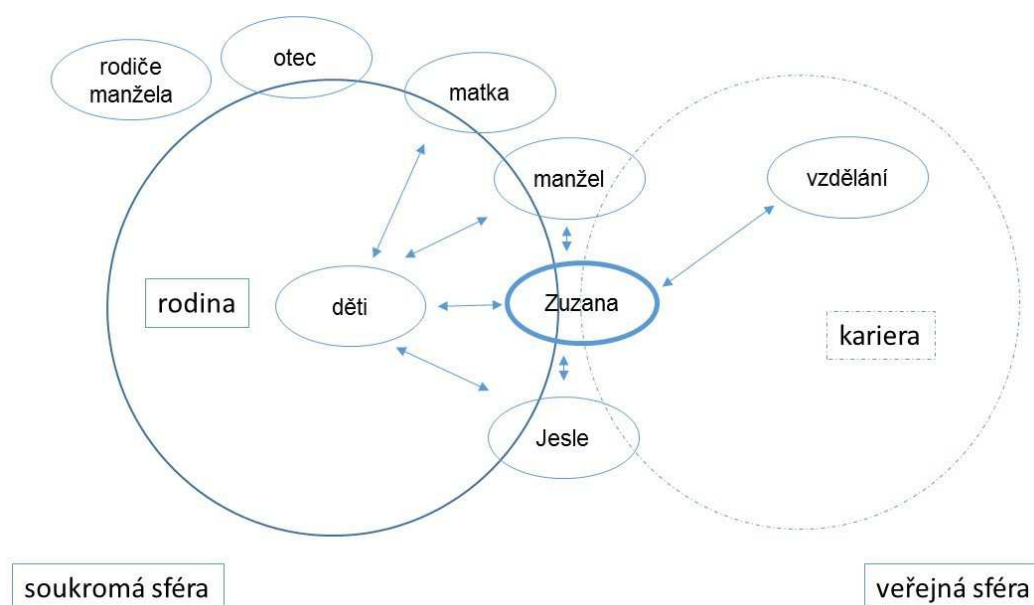
Svoji strategii harmonizace pracovního a rodinného života v době, kdy mají s manželem malé děti, nakonec Zuzana hodnotí jako neúspěšnou:

„No, tam žádná strategie není, protože to nejde. No, nejde to, protože prostě nemáme tady babičky, a i když syn chodí jakoby do školky, tak prostě jako ty děti bývají nemocný, a vždycky to přijde ze dne na den a já si prostě nemůžu dovolit někomu slíbit, že mu udělám překlad, a on na to bude čekat a my zas v noci budeme mít nějakou pohotovost, protože to nemůžu dělat nevyspalá, a pak jenom budu přispívat k tomu, že se všichni budou utvrzovat v tom, že ty matky, ty ženský, který mají děti, prostě neplní to, co slíbí, a jsou nespolehlivý. Takže vlastně žádná gender nefunguje vůbec, protože pak člověk zjistí, že stejně ten manžel prostě musí chodit do práce a vydělávat, aby mohla být maminka doma s dětma, aspoň teda když jsou malý.“

Zuzana se sice částečně věnuje své profesi, ale to ji plně neuspokojuje. Zuzana mluví o nutnosti manželovy práce vzhledem k rozdílnému platovému ohodnocení mužů a žen (Skálová, 2007). Toto rozdílné platové ohodnocení mužské a ženské práce se tak stává jednou z překážek v harmonizaci rodinného a pracovního života Zuzany. Rozdílné finanční ohodnocení mužské a ženské práce, o kterém hovoří již Bible: „bude muž od dvaceti do šedesáti let oceněn na padesát šekelů stříbra – ocenění za ženu bude třicet šekelů,“ přetrvává v naší společnosti do dnešních dnů (Levitius, 27, 2 – 4).

3.6.5.5 Mapa

- Otec: tradiční chápání rozdělení ženské a mužské práce v domácnosti
Matka: maximálně se obětuje pro rodinu, spokojená
Zuzana: samostatná, silný smysl pro spravedlnost, emancipovaná, maximalistka
Manžel: snaží se pomoci Zuzaně v jejím zápase s harmonizací práce a rodiny
Zaměstnavatel: soukromá praxe, možnost vlastní koordinace harmonizace rodinného a pracovního života

Zuzana částečně pokračuje ve své kariéře, není ale spokojena s tím, že se nemůže se stoprocentním nasazením věnovat jak rodině a dětem, tak ale i své práci. Zuzana i přes pomoc okolí zatím nedokáže plně harmonizovat práci a rodinný život.

3.7 *Shrnutí analýzy*

Při vyhodnocování rozhovorů, které jsem s komunikačními partnerkami o harmonizaci jejich rodinného a pracovního života vedl, jsem se zaměřil na následující klíčové oblasti:

- A) Analýza sociálního prostředí, ve kterém komunikační partnerky vyrůstaly a které je formovalo, včetně ambicí na jejich studia a kariérní plány.
- B) Jakou roli hrál soukromý a veřejný prostor při uplatňování strategií komunikačních partnerek na harmonizaci jejich rodinného a pracovního života v době, kdy zároveň pečovaly o malé děti.

Uvedené klíčové oblasti jsem hodnotil na základě mocenských vztahů, které na komunikační partnerky působily již od doby jejich narození. Tento socializační proces, který je formoval, měl vliv i na jejich pozdější rozhodování tím, jak jsou „svázány se svou vlastní identitou“ (Foucault, 2003:202); „vlastní“ identitou subjektu, která je ale založena na tom, co je do něj během socializačního procesu vkládáno (Butler, 2014). Protože tak jak uvádí Havelková „osobní a svobodná rozhodnutí jsou dalekosáhle ovlivňována nepsanými tlaky a očekáváními okolí a sdílené kultury, že domnělá individuální volba má vždy také kulturní a sociální povahu, že je obvykle strategií jedince v dané situaci (tj. takové, kterou již sám svobodně nevytvořil). Je založena již v kognitivním vývoji, genderové socializace od útlého dětství, tak, že dívky a později ženy jsou již nasměřovány k určitým „volbám“ (Havelková, 2008).

Ve své analýze jsem se snažil o maximální využití autentických pasáží z rozhovorů, abych se vyhnul přeformulování odpovědí komunikačních partnerek a tím pádem mé vlastní interpretaci. Chtěl jsem se vyhnout tomu, abych nedomýšlel sám to, co vypravěčka neříkala, jen já jsem si myslel, že by to chtěla, anebo mohla říci (Kiczková, 2006).

Prvním klíčovým tématem bylo sociální prostředí, v kterém komunikační partnerky vyrůstaly a které je formovalo. Dále pak vzdělání, skrze které ony mohly započít svou kariéru a případnou seberealizaci.

Sociální prostředí:

Všechny komunikační partnerky hovoří kladně o rolích svých matek v rámci socializačního procesu během jejich dospívání. Toto kladné hodnocení pokračuje až do dnešní doby, kdy komunikační partnerky hodnotí pomoc svých matek při jejich harmonizaci pracovního a rodinného života.

Natálie: *„Vyrůstala jsem v rodině s jedním člověkem, tak já jsem byla asi tak středem vesmíru.“* Babička dnes dojíždí z Vídně, pokud může a je to potřeba, a pomáhá s hlídáním dětí.

Aneta: *„Mě vychovávala máma (...), dokonce měla dvě práce, aby nás uživila.“* Anetina máma prodala byt a dnes se stěhuje do místa Anetina bydliště: *„Tak tam asi možná pomůže babička.“*

Zuzana: *„Mamka se o nás starala, jako o domácnost a vařila, pekla, vždycky jsme byli jak ze škatulky.“* Zuzanina máma dnes dojíždí a pomáhá s hlídáním, pokud je třeba.

Matky komunikačních partnerek (dnes babičky) se tak stávají součástí jejich strategií harmonizace pracovního a rodinného života.

Roli svých otců či otců svých současných manželů komunikační partnerky takřka ve shodě hodnotí jako roli těch, kdo zastávali či zastávají v rodině tradiční genderově zvýhodněné místo „oproštěné“ od údělu „dvojího břemene“ (Kiczková, 1997). Neznamená to ale, že by všechny hovořily negativně o roli svých či manželových otců. Tři komunikační partnerky mluví o tom, že měly pěkné dětství, které spojují s oběma rodiči. Dvě vypravěčky pak vyrůstaly bez otce.

Vyjádření komunikačních partnerek jsou však velice negativní při hodnocení moci uplatňované otci či tchány v rámci dělby domácích prací. Výsledky mé analýzy o „údělu“ matek či tchýních komunikačních partnerek se plně shoduje s tím, co uvádí Kiczková: *„Emancipace žen v období reálného socialismu (...) umožnila ženám vstup do světa práce. (...) Na rozdíl od mužů byly ale o mnoho více konfrontované s dvojitou zátěží, protože je po práci v zaměstnání čekala ještě druhá směna“* (Kiczková, 1997:191).

Zuzana: *„U nás to nějak fungovalo asi jako tradičně, jak všude jinde tehdy, jako že maminka dělala úplně všechno, tatínek v domácnosti nepomáhal. Tatka byl takovej ten přísněj, ale jako doma se nepodílel vůbec na ničem.“*

Štěpánka (máma byla v domácnosti): *„Ten vzor toho otce pro mě byl jako negativní vzor, ne jako pozitivní, protože on se o nás jako málo staral.“*

Štěpánka hovoří o svém tchánovi a tchýni takto (skrže svého manžela): „*Podívej se na máho otce, co kdybys to ty takhle měla, podívej se na mou matku, jak je spokojená, když otec si někdy ohřeje v mikrovlnce sám jídlo.*“

Natálie (vyrůstala bez otce): „*Viděla jsem ho tak každý druhý týden, na nedělní oběd přišel se najíst!*“ O rodičích svého muže pak říká: „*Ti to doted' nechápou, protože mají pocit, že málo manžela obskakují, což je asi pravda.*“

Aneta (vychována matkou): „*Babička moje nechodila do práce, dědeček jí to zakázal, měla vychovávat děti.*“ O rodičích svého muže říká: „*Jeho otec je takový jako silný generál, takový možná despota, který bouchne do stolu a takhle to bude, a maminka se neodváží nic.*“

Diana: „*U nás to bylo asi takové klasické, ale jako nebylo to bráno tak dogmaticky jako, tatínek třeba vařil a pomáhal uklízet.*“ Jako jediná z vypravěček zmiňuje pomoc otce v domácnosti.

Všechny komunikační partnerky tedy vyrůstaly a byly či stále jsou formovány prostředím, v kterém bylo uplatňováno až esenciální chápání dělení toho co je mužská a co je ženská práce, jenž vychází z moci patriarchálního uspořádání naší společnosti a z premisy, že domácí práce rovná se ženská práce (Bourdieu, 2000).

Vzdělání:

Dvě z komunikačních partnerek se zmiňují o tom, že jejich vzdělání bylo spojeno s vůlí či přáním rodičů:

Štěpánka: „*Rodiče nám říkali naopak, ať studujeme, studujeme, (...) že jsem si i přála, aby ty rodiče viděli, že jsem něčeho dosáhla.*“

Diana: „*Oba dva jsou vysokoškolsky vzdělaní. (...) Takže prostě jako se to bralo vlastně úplně automaticky. (...) Bylo strašně dáno automaticky, že budu dál jako studovat.*“

Obě komunikační partnerky se tedy podvolovaly určitému působení moci, která vycházela ze soukromé sféry jejich rodiny a která je formovala v dospívání, tj. vedení dětí skrže moc rodičovské autority (Foucault, 2003). Obě komunikační partnerky mají společné to, že ve svém vyprávění hovoří o tom, že svoji kariéru a seberealizaci „odložily“, i když každá z jiných důvodů, na pozdější dobu:

Štěpánka: „*Já jsem si to takhle sama... on už to věděl dopředu, ale já jsem si to potom takhle sama musela postupně vysvětlit, že bych měla být spokojená doma. Ještě mi*

to tak jakoby nejde, ale rozhodně jsem o kus dál než před těma dvěma lety. (...) Já musím jakoby v té své seberealizaci naivně ustoupit a měla bych být... kdybych byla spokojená doma, tak máme krásnej rodinněj život.“

Diana: *„Jako já nevím, s tím svým postavením, já vlastně musím říct, jako já dělám to, co sama chcu. Já jsem se rozhodla prostě nakonec být s dětma doma, takže jako já nevím, nejsem v nějakém střetu, v nějakém napětí jako, takže jako tady k tomu nemám jako co říct. (...) Budu víc klást důraz na to, aby moje děti byly spokojené, aby si vybraly něco, v čem budou spokojené.“*

Další dvě komunikační partnerky naopak říkají, že rozhodnutí o studiu a o tom, co budou studovat, bylo jejich vlastním:

Zuzana: *„Já si myslím, že kdybych já na tu vysokou školu jít nechtěla, tak že bych tam prostě nešla. (...) Když mně bylo sedmnáct, tak už tehdy jsem asi věděla, že bych chtěla jít studovat jednu konkrétní věc na vysokou školu, a tak jsem to pak zkoušela, dokud mě tam nevzali prostě.“*

Natálie: *„Rozhodla jsem se jako dítě prostě, že budu mluvit více jazyky, žít v zahraničí a budu slavná. No, až na tu slávu se mi to všechno podařilo.“*

Obě hovoří o svém „svobodném“ rozhodnutí studovat. Obě pak pokračují v kariéře i během péče o své malé děti. Hovoří sice o potížích s tím spojených, o tom, že to není snadné sladit rodinný a pracovní život v době péče o malé děti. Jejich odhodlání vzepřít se a vyjednávat je však silnější než působení různých forem moci ve veřejném a soukromém prostoru, které jim tuto jejich snahu o pokračování v jejich kariéře a v tom, v čem se ony samy chtěly již od studentských let realizovat, ztěžují (Foucault, 2003).

Zuzana: *„Ale já bych si představovala úplně něco jinýho, že prostě můžu jít do knihovny a tam pokračovat jako s dizertací a prostě osm hodin nemyslet na nic jinýho.“*

Natálie: *„Takže prostě jako je to takový živý chaos.“*

U obou ale vítězí odhodlání vzepřít se moci, vyjednávat si svůj prostor a jít za svým cílem (Foucault, 2003). Zde můžeme vidět rozdíl oproti prvním dvěma komunikačním partnerkám, u kterých bylo vzdělání spojeno s určitou formou mocenského tlaku (rodičovské autority). Tyto komunikační partnerky jsou pak spíše ochotny vzdát se na „určitou“ dobu pokračování své kariéry. Jejich odhodlání vyjednávat s mocí se zdá být slabší než u komunikačních partnerek, které se samy rozhodly pro studium toho, co ony samy chtěly. Štěpánka a Diana přerušily sice kariéru z rozdílných důvodů, u obou je ale společné to, že studium a kariéru měly spíše spojené s podvolením se přání (moci) rodičů.

Druhým klíčovým tématem v rámci harmonizace rodinného a pracovního života je role soukromého prostoru (partnera, širší rodiny) a role veřejného prostoru (zaměstnavatele).

U všech komunikačních partnerek hraje klíčovou roli v soukromé sféře zapojení partnera při harmonizaci rodinného a pracovního života. Z rozhovorů vyplývá, že míra pomoci partnera v rámci druhého břemene je u každé z komunikačních partnerek rozdílná (Kiczková, 1997). Každá z komunikačních partnerek si dokázala vyjednat s mocí založenou na tradičním chápání dělení mužské a ženské práce v domácnosti pro sebe různou pozici (Foucault, 2003).

Natálie: *„Já to tak i vnímám, že moje děti v podstatě mají dvě matky, ne matku a otce, ale že manžel mě zastoupí ve všem, není že maminka dělá toto a toto se dělá s tatínkem, prostě u nás je to úplně... takže je to dost netradiční podle mě.“*

Aneta: *„On drží prostě to striktní rozdělení – uklízet budu já, prátky budu já, vařit budu já. (...) A můžu se stavět, jak chci, a nedaří se mi to, tyto meze nějakým způsobem překonat.“* Aneta o otci svého muže: *„Jeho otec je takový jako silný generál, takový možná despota, který bouchne do stolu a takhle to bude, a maminka se neodvází nic.“*

I přes toto rozdílné chápání mužské a ženské role v péči o domácnost u jednotlivých partnerů se komunikační partnerky shodují na klíčové roli svých partnerů ve snaze o harmonizaci pracovního a rodinného života.

Čtyři ženy vyprávějí o tom, že se díky pochopení a pomoci partnera mohly pokusit sladit svůj soukromý a pracovní život a vybrat si vlastní způsob seberealizace. To jest, byly schopny si vyjednat s mocí svůj prostor k seberealizaci.

Natálie: *„My jsme oba dva pracující rodiče, takže i to má jako dost vliv na to, jak to funguje.“*

Aneta: *„Bez toho partnera a bez pomoci rodiny by to určitě nešlo.“*

Diana: *„Mám manžela, který mě naprosto v tom podporuje, jako v tom, abych dělala opravdu, co mě baví, a když prostě jsem se rozhodla, že teďka pracovat nebudu a že se plně budu věnovat dětem, tak to respektoval, stejně tak jako by respektoval, že bych chtěla jít do práce, a pomohl by mi to nějak realizovat.“*

Zuzana: *„Vlastně žádný skloubení ničeho prostě není možný, pokud jako ta žena nemá chápajícího manžela, kterého já mám, ale stejně to nefunguje, takže jako to já už nevím, jak by to muselo vypadat, aby to fungovalo.“*

Jak již bylo uvedeno, Zuzana je nespokojená s tím, že se nemůže i přes pomoc manžela v současnosti věnovat své práci na 100%, jak byla zvyklá.

Roli pomoci partnera já osobně chápu ve dvou významech. U heterosexuálních párů, které byly předmětem mého výzkumu jako vyjednávání žen o formě pomoci v rámci tradičního dělení domácích prací ze strany jejich partnerů, tedy údělu dvojího břemene (Kiczková, 1997).

Aneta: „*On drží prostě to striktní rozdělení – uklízet budu já, prát budu já, vařit budu já. (...)*“

Za druhé ale také s tím jak jsou kladeny stále větší nároky na flexibilitu a časovou náročnost (tj. nepřítomnost v domácnosti) ze strany zaměstnavatelů jako formu dohody mezi partnery o zabezpečení chodu celé domácnosti včetně péče o děti (Dudová, 2008).

Aneta: „*Bez toho partnera a bez pomoci rodiny by to určitě nešlo.*“

Všechny čtyři komunikační partnerky, které mají větší či menší problémy s harmonizací rodinného a pracovního života, hovoří o tom, že jim jejich zaměstnavatel v této jejich snaze nijak výrazně nepomáhal. Všechny ale díky tomu, že si v rámci domácí sféry (partner) vyjednaly svůj prostor, nakonec uspěly v harmonizaci pracovního a rodinného života. Diana sice momentálně nepokračuje v kariéře, ale z jejích slov vyplývá, že to bylo její svobodné rozhodnutí a že pokud by chtěla, tak ji partner maximálně podpoří při její snaze v započaté kariéře i nadále pokračovat.

Jediný, komu se nepodařilo si prostor s mocí v rámci soukromé sféry vyjednat, byla Štěpánka. Štěpánka měla ze všech pěti vypravěček největší podporu veřejného prostoru (zaměstnavatele), který jí vycházel maximálně vstříc a přesvědčoval ji o tom, aby v započaté kariéře pokračovala. I přesto se nakonec Štěpánce nepodařilo dohodnout se s manželem. Přitom právě Štěpánka hovořila o tom, že pod vlivem toho, jak to viděla u své matky, chtěla být nezávislou a chtěla se seberealizovat:

„*Něco vyřídit, jít někam na úřad, tak vůbec nevěděla, kam má jít na ten úřad, samozřejmě řidičák neměla, takže když teďka potřebuje někam jet, nebo už v tom dětství jsem to vnímala, když potřebovala něco zařídit, tak byla hrozně závislá (...), protože ten otec ji k tomu jako nepustil.*“

Se svým mužem se dokonce ještě před tím, než měli děti, Štěpánka dohodla na společné péči o děti a na možnosti pokračovat v kariéře a seberealizaci. Nakonec si ale tento prostor nedokázala s mocí vybojovat, a tak se stejně jako její matka postupně dostává do role ženy, jejímž úkolem je výhradně péče o rodinu a děti:

Štěpánka: „*Tak jsem se chtěla seberealizovat, chtěla... bouřila jsem se, protože jsem nechápala toho muže máho, jako jak mi nemůže pomáhat. (...) Takže do budoucna bylo jasné, že já v té kariéře pokračovat stejně nebudu, tak jsme si to takhle... já jsem si to takhle sama... on už to věděl dopředu, ale já jsem si to potom takhle sama musela postupně vysvětlit, že bych měla být spokojená doma. Ještě mi to tak jakoby nejde, ale rozhodně jsem o kus dál než před těma dvěma lety.*“

4 ZÁVĚR

Cílem mé diplomové práce bylo zjistit, jaké strategie si komunikační partnerky zvolily na počátku své kariéry při sladování rodinného a pracovního života, v době, kdy zároveň pečovaly o malé děti. Chtěl jsem tyto strategie analyzovat na základě teorie moci, tak jak o nich pojednávají Foucault a Butler. V rámci mého feministického výzkumu jsem se tak za pomoci polostrukturovaných rozhovorů chtěl dozvědět přímo od komunikačních partnerek, jak ony samy vlastními slovy tuto svou snahu hodnotí. Jak uvádí Kiczková, „*nejde o rekonstrukci toho, co a jak to tehdy bylo, ale chceme vědět, co a jak sama vyprávěčka říká, že to tehdy bylo. My jsme doslova odkázání/é na její vyprávění a jen skrze něj se dozvídáme, co prožila*“ (Kiczková, 2006:58).

Vybral jsem si úzkou skupinu vysokoškolsky vzdělaných žen narozených na konci osmdesátých let minulého století, vdaných, s jedním či více malými dětmi ve věku od jednoho měsíce (některé ženy byly během našeho rozhovoru těhotné) do maximálně 5 let věku nejstaršího dítěte. Šlo o ženy, které jsem znal a které znaly můj obor studia, a u kterých jsem tudíž mohl předpokládat určitou míru důvěry. Tento můj předpoklad se mi i díky snaze o přístup ke komunikačním partnerkám jako k rovnoprávným subjektům nakonec během našich rozhovorů potvrdil. Nejvíce pak při rozhovoru se Štěpánkou, která mi poskytla velice intimní rozhovor. V tomto rozhovoru se snad nejvíce odráží snaha svobodného subjektu vyjednat si s mocí vlastní prostor pro svou seberealizaci (Foucault, 2003). Tato snaha subjektu je ale nakonec neúspěšná a podvoluje se moci založené na patriarchálním uspořádání naší společnosti, která zvýhodňuje jedno pohlaví nad druhým (Renzetti, Curran, 2003).

Jsem si vědom toho, že vzhledem k malému počtu komunikačních partnerek a snaze vyhnout se „zjednodušujícím vzorcům“ nemohu z mého výzkumu dělat jednoznačné závěry (Kiczková, 2006).

V autentickém vyprávění komunikačních partnerek jsem našel následující shody:

Všechny dotazované komunikační partnerky hovoří o odpovědnosti za rodinu (děti) a o tom, že je těžké v prvních letech dítěte, tedy v době, kdy je dítě často nemocné, skloubit pracovní a rodinné (mateřské) povinnosti tak, aby žena nebyla v zaměstnání chápána jako ta, jež nedokáže splnit pracovní závazky a dodat dohodnutou práci včas. Uvědomují si také generalizující zjednodušení přetrvávající v naší společnosti o tom, že matka s malým dítětem rovná se nespolehlivost, a snaží se proti tomu bojovat.

Všechny komunikační partnerky také hovoří v rámci svých strategií o pomoci ze strany babiček (tedy svých matek nebo matek svých mužů) či pomoci placených pečovatelek. Ve svých výpovědích o výpomoci s dítětem pak žádná z nich neuvádí dědečka. I zde, v rámci takto malého vzorku, tedy stále platí genderově rozdělená péče o malé děti spojovaná s ženou.

Všechny komunikační partnerky hovoří při vzpomínkách na dětství a rodinu o „tradiční“ dělbě práce založené až na esenciálním chápání mužských a ženských rolí. O „údelu“ dvojího břemene, jak o něm pojednává Kiczková (Kiczková, 1997). V případě komunikačních partnerek, které vyrůstaly s matkami samoživitelkami, pak ještě uvádějí nutnost dvojího zaměstnání svých matek z důvodu finančního zabezpečení rodiny. Pokud jsou v rozhovorech zmiňováni také rodiče manžela, pak se tato genderově nerovná dělba domácí práce týká u všech komunikačních partnerek také jejich tchyní. Všechny tedy hovoří o privilegiu svých otců či svých tchánů při jejich osvobození od „celého komplexu domácnosti“ (Havelková, 2008). Toto ale již neplatí stoprocentně o jejich partnerech, kde dva z pěti (Natalie, Zuzana) se již „plně“ do těchto prací zapojili. Bylo by určitě zajímavé mít k dispozici statistiku o tom, jak se v průběhu posledních 25 let tato pomoc mužů v rámci pomoci v domácnosti mění. Vyhodnotit, zda se jedná o generační posun v chápání mužů o spoluúčasti při péči o domácnost, nebo zda příklady Natálie a Zuzany představují zanedbatelnou statistickou anomálii.

Všechny komunikační partnerky hodnotí kladně roli svých matek, které se o ně staraly, ať už v „úplně“ rodině nebo jako matky samoživitelky.

Všechny hovoří o uplatňování svých strategií přes druhé osoby, tak jak o tom píše Kiczková: „Ženy v jednotlivých rozhovorech nehovoří o sobě přímo, explicitně, ale ve vztahu k druhým a jejich práci“ (Kiczková, 2006:78).

Ve všech rozhovorech se vyskytuje téma finančního ohodnocení žen a finančního zabezpečení rodiny. Finanční zabezpečení a stejné platové ohodnocení mužské a ženské práce by totiž ženám umožnilo i přijetí různých strategií (střídavou péči, muž na mateřské, pomoc placené opatrovatelky). Tato možnost volby je ale značně ztížena nejen pro rozdílné finanční ohodnocení mužské a ženské práce ale i z důvodu tradičního chápání rozdělení péče o domácnost. Jak uvádí zpráva OSN, „přestože v průběhu posledních dvaceti let vstoupily ženy ve většině zemí světa v obrovském počtu na pracovní trh, jejich mzdy ve všech zemích a ekonomických odvětvích, u všech typů vykonávané práce a na všech úrovních kvalifikace výrazně zaostávají za mzdami mužů a že zároveň s prací v zaměstnání nesou ženy i nadále primární zodpovědnost za chod domácnosti“ (Renzetti, Curran, 2003:21).

Všechny komunikační partnerky hovoří o snaze harmonizace pracovního a rodinného života i v době, kdy pečují o malé děti. Jako klíčovou pak pro dosažení této harmonizace hodnotí míru pomoci ze strany svého partnera. Jak uvedla jedna z komunikačních partnerek:

„Když ten manžel prostě nechce ty potřeby ty ženy chápat, ne ty finanční, ale jako ty její seberealizační, tak se ta ženská může „posrat“, a stejně nic. Nebo teda jako pak vznikají napětí v té rodině a vede to prostě k určitým jako špatným situacím, což není dobře samozřejmě pro ty děti, a dokud si ten chlap neuvědomí, že když je nespokojená ta manželka, nebo partnerka, tak je nespokojená celá rodina, protože se to odráží jak na dětech, tak na něm, úplně logicky!“

Všechny komunikační partnerky se tedy snažily vyjednávat s mocí prostor pro svou seberealizaci a pro harmonizaci svého rodinného a pracovního života. Jak uvádí Foucault, „v samém srdci mocenského vztahu je vzdor vůle a neústupnost svobody, jež bez ustání moc provokuje“ (Foucault, 2003:218). To, do jaké míry byla jejich snaha úspěšná a jakým překážkám musely čelit, bylo předmětem mého kvalitativního výzkumu v rámci této diplomové práce.

Že se ale i dnes stále jedná o velice aktuální a doposud neuzavřené téma, a to i přes snahu o jeho zlehčování, vyplývá z vyprávění Štěpánky. V tomto příběhu nacházíme snahu svobodného subjektu vyjednat si s mocí svůj prostor, jak píše Foucault. Tato snaha je ale

nakonec neúspěšná a Štěpánka se podvoluje moci, jež vychází z uplatňování zažitých genderových stereotypů a až esenciálního chápání mužské „moci“ a ženského „údělu“ v rámci rodinné sféry. „Výsledkem je „Štěpánčino“ přijetí patriarchální ideologie za vlastní“ (Oates-Indruchová, 1998:87).

Štěpánka:

1. Reflexe sociálního prostředí původní rodiny (máti závislá):

„Máti neumí vzít telefon a zatelefonovat někam, ona vůbec ani neuměla zajít někam do banky, něco si jakoby... otevřít účet, ale protože ten otec ji k tomu jako nepustil. (...) Už v tom dětství jsem to vnímala, když potřebovala matka něco zařídit, tak byla hrozně závislá.“

2. Sebehodnocení:

„Já to mám opačně. Já jsem měla velké očekávání... od toho muže.“

3. Strategie, smlouva s „mocí“:

„Tak to jsem si s ním i předem, než jsme se vůbec pouštěli do nějakých rozhodnutí, jestli budeme mít děti nebo ne, tak jsem si to s ním jakoby potvrzovala, že se budeme střídát v péči o dítě, že já se můžu dál rozvíjet v tom svém zaměstnání, že jsem kariéristka, jsem mu to řekla, že ráda pracuju, že mi to baví, tak to jsme si nějak tak odsouhlasili.“

4. Strategie, pokus o naplnění smlouvy:

„Tak jsem se chtěla seberealizovat, chtěla... bouřila jsem se, protože jsem nechápala toho Dalibora mého, jako jak mi nemůže pomáhat, jo, přitom on to samozřejmě... to je moje vnímání, to víš, že to je moje vnímání, že Dalibor má úplně jiný vnímání té situace. On to vidí jinak. (...) Já jsem s tím ty dva roky velmi bojovala, protože jsem žila původně v jiném dojmu.“

5. **Esenciální chápání a genderové stereotypy:**

Esenciální chápání: Dalibor „*nechápe, proč já nechápu, že ten chlap nemá k tomu dítěti takovej vřelej vztah (...) tak pečovatelskej vztah jak ta žena, že to je jakoby daný.*“

Rodiče: „*Naši spíš jako naopak řeknou: ‚Nech toho Dalibora.‘ Oni nás vychovali tak, abysme byli spokojení, abysme se seberealizovali, ale chápou to tak, že já se mám starat o to dítě a ne Dalibor, jako to zase ne!*“

Dalibor: „*Podívej se na mýho otce, to musíš chápat, že já nemůžu o to dítě takhle, takovým stylem pečovat, jak sis třeba představovala, a podívej se na mýho otce, co kdybys to ty takhle měla, podívej se na mou matku, jak je spokojená, když otec si někdy ohřeje v mikrovlnce sám jídlo, jak ona fakt opravdu září štěstím a vypráví o tom dva týdny. (...)*

„*Já potřebuju, přijdu z práce, potřebuju si lehnout, na fotbal, vyrelaxovat se.*“

6. **Vzdání se smlouvy, přijetí patriarchální ideologie za vlastní (Štěpánka závislá):**

„*Ale potom jsem si to tak nějak zformovala, že vlastně já musím jakoby v té své seberealizaci naivně ustoupit a měla bych být... kdybych byla spokojená doma, tak máme krásnej rodinněj život a já nemám... já se nemusím... já se můžu postarat jenom o to dítě. (...) A vlastně teď se ta bouře uklidnila, ale ještě mám s tím trochu problém, snažím se jako účelově nějak sama sobě... sama sebe zklidnit, vmluvit si to, že vlastně ten smysl toho života není v těch tabulkách, ale smysl života je víc v těch dětech, a snažím se si to ještě tak trochu vtlouci do hlavy, ale už jsem i jako tak nějak přírodně zklidněná. (...) Dalibor, on myslel, že nás zajistí, on to už věděl dopředu, já ne, že nás zajistí materiálně, a já si můžu jezdit i, mám auto k dispozici, dům k dispozici, všechno. Kdo to má? Tak já si můžu být doma s dítětem. A já jsem to prostě nechápala.*“

„*A trvalo mi dva roky, než jsem to pochopila!*“

5 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

Blagojević Marina, Havelková Hana, Sretenova Nikolina, et al.. 2003. *Promarněné talenty: soukromé bitvy se stávají věcí veřejnou Ženy a věda v zemích ENWISE*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities. [cit. 27. 9. 2105]. Dostupné z: http://ec.europa.eu/research/science-society/women/enwise/pdf/enwise-report_3_cz.pdf (Blagojević, Havelkova, Sretenova, et al., 2003)

Bourdieu, Pierre. 2000. *Nadvláda mužů*. Praha: Karolinum. ISBN 80-7184-775-5 (Bourdieu, 2000)

Butler, Judith. 2014. *Trampoty s rodou. Feminizmus a podryvanie identity*. Bratislava: Aspekt; original BUTLER, J., 1990. *Gender Trouble. Feminism and the Subversion of Identity*. London: Routledge. ISBN 978-80-8151-028-1 (Butler, 2014)

Culler, Jonathan. 2002. *Krátký úvod do literární teorie*. Brno: Host. ISBN 80-7294-070-8 (Culler, 2002)

Český statistický úřad. 2013. *Obrat v rozvodech*. [cit. 20. 2. 2016] Dostupné z: <http://www.statistikaamy.cz/2014/02/obrat-v-rozvodech/> (Český statistický úřad, 2013)

Český statistický úřad. 2014. *Průměrný věk žen při narození 1. dítěte v letech 1950-2014*. [cit. 20. 7. 2015] Dostupné z: https://www.czso.cz/csu/czso/prumerny_vek_zen_pri_narozeni_1_ditete_v letech_1950_2014 (Český statistický úřad, 2014)

Český statistický úřad. 2016. *Počet obyvatel vzrostl díky zahraničnímu stěhování*. [cit. 10. 6. 2016] Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/pocet-obyvatel-vzrostl-diky-zahranicnimu-stehovani> (Český statistický úřad, 2016)

Deklarace práv lidských a občanských. 1789. [cit. 10. 7. 2015] Dostupné z: <http://icv.vlada.cz/assets/udalosti/Deklarace-prav-lidskych-a-obcanskych.pdf> (Deklarace práv lidských a občanských, 1789)

Dudová, Radka, Vohlídková, Marta. 2005. *Rodina a rodičovství v individualizované společnosti. Gender, rovné příležitosti, výzkum* 6 (1): s. 1-3. ISSN 1213-0028 [cit. 26. 11. 2105] Dostupné z: http://www.genderonline.cz/uploads/19e1c1e62eb03a1cdae73d9d7b574a41a0cc1054_rodina-a-rodicovstvi-v-individualizovane-spolecnosti.PDF

(Dudová, Vohlídková 2005)

Dudová, Radka. 2006. „Partnerský život a sladování práce a rodiny v páru u žen a mužů v manažerských pozicích.“ *Gender, rovné příležitosti, výzkum* 7 (2): s. 58-60. ISSN 1213-0028. [cit. 2. 8. 2105] Dostupné z: http://www.genderonline.cz/uploads/665b86973806facfc39febd21a8a57d8897a210c_partnersky-zivot.pdf (Dudová, 2006)

Dudová, Radka. 2008. *Souvislosti proměn pracovního trhu a forem soukromého, rodinného a partnerského života v české společnosti.* [cit. 2. 10. 2105] Dostupné z: <http://www.isvav.cz/projectDetail.do?rowId=1J034%2F05-DP2> (Dudová, 2008)

Foucault, Michel. 2000. *Dohlížet a trestat.* Praha: DAUPHIN. ISBN 80-86019-96-9 (Foucault, 2000)

Foucault, Michel. 2003. *Myšlení vnějšku.* Praha: Herrmann& synové. ISBN 80-239-2454-0 (Foucault, 2003)

Frevert, Ute. *Lidská práva a povinnosti žen na konci 18. století: Měšťanský projekt.* Studijní text k přednáškám Feministické teorie (Dr. Havelková) (Frevert)

Gouges, O. de. 1983. „*Declaration of the Rights of Woman and Citizen*“ (z franc. La déclaration des droits de la femme et citoyenne). S. 105—109. In: *Women, the Family, and Freedom. The Debate in Documents. Vol. I., 1750-1880.* Ed. by S. G. Bell and K. M. Offen. Stanford: Stanford University Press (Gouges, 1983)

Habermas, Jürgen. 2000. *Strukturální přeměna veřejnosti.* Praha: Filosofia, FÚ AVČR. Kapitola II, (ss. 87-123). ISBN 80-7007-134-6 (Habermas, 2000)

Hasmanová Marhánková, Jaroslava. 2011. *Matky samoživitelky a jejich situace v České republice*. Praha: Gender Studies, o.p.s. (Hasmanová Marhánková, 2011)

Havelková, Barbara. 2009. *Genderová rovnost v období socialismu*. In Bobek, M. - Molek, P. - Šimíek, V. (eds.) *Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví*. Mezinárodní politologický ústav, Masarykova univerzita: Brno, str. 179-206. [cit. 24. 2. 2016] Dostupné z: <http://www.komunistickepravo.cz> (Havelková, 2009)

Havelková, Hana, at al.. 2004. *První a druhá vlna feminismu: podobnosti a rozdíly*. In *abc feminismu*. Brno: NESEHNUTÍ. s. 169 – 182. ISBN 8090322832 (Havelková, 2004)

Havelková, Hana. 2008. *Transformace, která nikdy nezačala: ženy v české vědě*. [cit. 2. 10. 2015] dostupné z: <http://www.veda.cz/article.do?articleId=22767> (Havelková, 2008)

Hendl, Jan. 2005. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-485-4 (Hendl, 2005)

Kačerová, Eva. 2014. *České matky stárnou*. Měsíčník českého statistického úřadu. 03.2014. [cit. 6. 2. 2016] dostupné z: <http://www.statistikaamy.cz/2014/03/ceske-matky-starnou/> (Kačerová, 2014)

Kiczková, Zuzana. 1997. *Vzájemný vztah mezi veřejnou a soukromou sférou z pohledu žen*. Bratislava: Aspekt (2), str. 189 - 196. ISBN 80-89018-96-3 (Kiczková, 1997)

Kiczková, Zuzana. 2006. *Pamäť žien: o skúsenosti sebaotvárania v biografických rozhovoroch*. Bratislava: Iris. ISBN 80-89018-96-3 (Kiczková, 2006)

Kiczková, Zuzana. 2011. *Kategórie verejného a súkromného pri analýze mocenskej asymetrie rodov*. Retrospektívy a perspektívy. In *Gender, rovné príležitosti, výzkum*, číslo 1, s. 13-24. (Kiczková, 2011)

Kleňhová, Michaela. 2015, *Nejdříve studia, pak mateřství*. Měsíčník Českého statistického úřadu 1/15. [cit. 6. 5. 2016] dostupné z: <http://www.statistikaamy.cz/2015/01/nejdříve-studia-pak-materství/> (Kleňhová, 2015)

Knotková-Čapková, Blanka. 2006. *Stručný pohled na úsilí o volební právo a další občanská práva českých žen v kulturně politickém kontextu své doby*. Praha: Fórum 50%. [cit. 26. 4. 2015]. Dostupné z: <http://padesatprocent.cz/cz/blanka-knotkova-capkova-strucny-pohled-na-usili-o-volebni-pravo-a-dalsi-obcanska-prava-ceskych-zen-v-kulturne-politickem> (Knotková-Čapková, 2006)

Levitiis, 2009. Bible Jeruzalemská. Praha a Kostelní Vydří: Krystal OP a Karmelitánské nakladatelství (Levitiis)

McRobbie, Angela. 2006. *No Woman no Cry? Judith Butler a politika postfeministických kulturních studií;*” Aktuální témata kulturních studií Praha: Portál. s. 85 – 115. (McRobbie, 2006)

Molek, Pavel – Šimíček, Vojtěch (eds.), 2009. *Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví*. Brno: Mezinárodní politologický ústav, Masarykova univerzita. str. 179-206. [cit. 2. 11. 2105]. Dostupné z <http://www.komunistickepravo.cz> (Molek, Šimíček, 2009)

Oates-Indruchová, Libora. 1998. *Dívčí válka s ideologií*. Praha: Sociologické nakladatelství. ISBN 80-35850-67-2 (Oates-Indruchová, 1998)

Oates-Indruchová, Libora. 2008. *Feminismus v akademii: aktivismus v akademii – angažovanost feministického výzkumu – témata – jazyk rovných příležitostí1*. Kontext: časopis pro gender a vědění 2008. [cit. 6. 11. 2105] Dostupné z: http://www.cec-wys.org/kontext/a9f9d2a7/feminismus%20v%20akademii_2.pdf (Oates-Indruchová, 1998)

Osvaldová, Barbora. 2004. *Česká media a feminismus*. Praha: Libri. ISBN 80-7277-263-5 (Osvaldová, 2004)

Skaláková Helena. 2007. *Platová nerovnost*. Gender Studies, o.p.s. [cit. 6. února 2016] dostupné z: <http://web.feminismus.cz/fulltext.shtml?x=2008086> (Skaláková, 2007)

Renzetti, M. Clarie - Curran, J. Daniel. 2003. *Ženy, muži a společnost*. Praha: Karolinum. ISBN 80-246-0525-2 (Renzetti, Curran, 2003)

Šiklová, Jiřina. 1993. „*Are women in Central and Eastern Europe conservative?*“ s. 74 - 83 in N. Funk, M. Mueller (ed.). *Gender politics and post-communism: reflections from Eastern Europe and the former Soviet Union*. New York: Routledge (Šiklová, 1993)

Šiklová, Jiřina. 2009. *Ženy v transformaci – příklad České republiky*. In ASPEKTin - feministický webzin. ISSN 1225-8982. Uveřejněné 6. 12. 2009. [cit. 2. 8. 2105] Dostupné z: http://www.aspekt.sk/aspekt_in.php?content=clanok&rubrika=25&IDclanok=544 (Šiklová 2009)

Šmausová, Gerlinda. 2006. *Emancipace, socialismus a feminismus*. [cit. 2. 4. 2105] Dostupné z: <http://www.feminismus.cz/download/emancipace.pdf> (Šmausová, 2006)

Valderová, Decarli Jana. 2004. *Ženská a mužská role v jazyce*. In *abc feminizmu*. Brno: NESEHNUTÍ. ISBN: 80-903228-3-2 (Valderová, 2004)

Vodochodský, Ivan. 2007. *Patriarchát na socialistický způsob: k genderovému řádu státního socialismu*. In *Gender, rovné příležitosti a výzkum* 8 (2): str. 34-42. [cit. 26. 1. 2105] Dostupné z: http://www.genderonline.cz/uploads/dc5b8c7789b2fd34014cf6660ea88c7ab6db276e_patriarchat-na-soc-zpusob.pdf (Vodochodský, 2007)

Vodochodský, Ivan. 2007. „*Superženy*“ a „*velké děti*“: *konceptualizace postavení mužů v rámci genderového řádu státního socialismu*. Praha: FSV UK. ISSN 1801-5999 (Vodochodský, 2007)

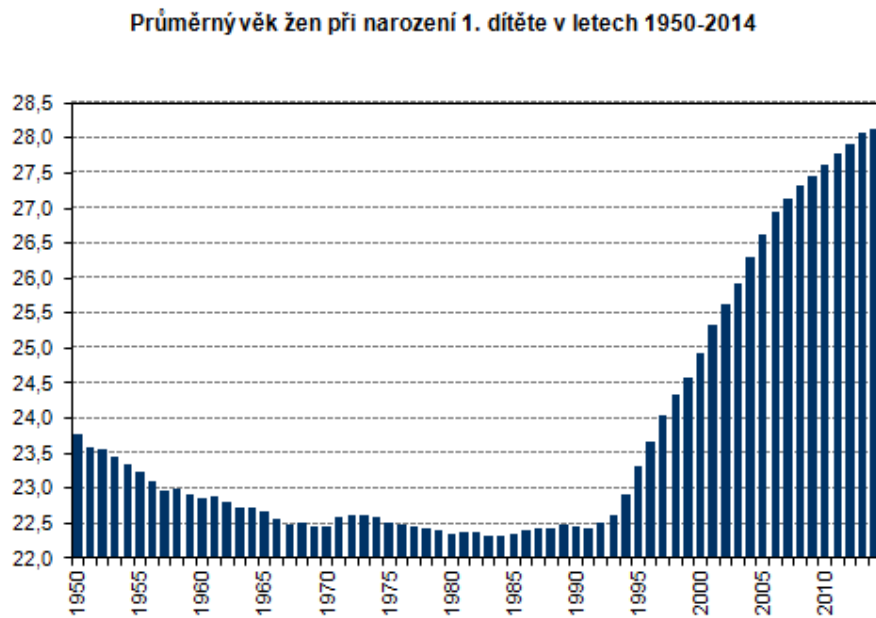
Wagnerová, Alena. 2009. *Co přinesl a co nepřinesl českým ženám socialistický model rovnoprávnosti – aneb nejen jesle a traktoristky*. In *Gender a demokracie: 1989 – 2009*. Str. 11 – 19. Praha: Gender Studies, o.p.s. ISBN: 80-86520-64-1 (Wagnerová, 2009)

6 Seznam zkratk

ČSÚ	Český statistický úřad
VŠE	Vysoká škola ekonomická

Příloha 1.

Průměrný věk žen při narození 1. dítěte v letech 1950-2014

Příloha 2.

Počet rozvodů a podíl manželství končících rozvodem v období 1950–2012 (v %).

